

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 3 | juni 2012

03

Olievervuiling in Nigeria

Sabotage of roest?

GEWELD IN DE AMAZONE

Activisten en *gringos*
lopen gevaar

LANDROOF

Oegandezen zonder land
geportretteerd

BRAM VAN DE KLUNDERT

40 dagen in Nederlandse
wildernis

Viezigheid

Glibberige slippers beschermen niet tegen de viezigheid die zich in deze modder bevindt. In de Nigerdelta vindt al jarenlang een olieramp plaats, minstens twee keer zo groot als die van het BP olieplatform voor de kust van de V.S. "Ik zag op de televisie de ramp in de Golf van Mexico. De wereld kwam te hulp en het kostte de verantwoordelijken nog geen drie maanden om op te ruimen en de mensen te compenseren", zegt Veronica, een dame uit Goi, een Nigeriaans dorp dat onbewoonbaar werd door een olielek. "Maar hier zitten we, voortslepend met Shell. Ze hebben niets schoongemaakt, niemand gecompenseerd. Shell geeft niet om de mensen, want wij zijn geen mensen, wij zijn maar half mensen. Zo zouden wij moeten sterven." Zie filmpjes van Veronica en anderen op www.worsethanbad.org. Een artikel over olielekkages in Nigeria vind je op pagina 18 en verder.

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: NB Pictures / Hollandse Hoogte

1. Vincent Bijlo, column. 2. Ronella Bleijenburg, samenstelling consumentenpagina, freelancer. 3. Michiel Bussink, receptcolumn, freelancer. 4. Kris de Decker, column. 5. Cornell Evers, freelancer, fotografie. 6. Renée Gubbels, illustraties. 7. Freek Kallenberg, redactie. 8. Wendy Koops, samenstelling mediapagina, Activist. 9. Nienke Oosterbaan, rubriek Fred&Wilma. 10. Annemarie Opmeer, hoofdredactie. 11. Wietke Opmeer, fotografie. 12. Harry Perrée, freelancer. 13. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 14. Thomas van Slobbe, column. 15. Wim Stevenhagen, cartoon. 16. Myrthe Verweij, samenstelling internationaalpagina. 17. Dinand van der Wal, fotografie. 18. Han van de Wiel, freelancer.

Sombere lente

Terwijl politiek Nederland druk bezig is met de nieuwe verkiezingen, laten wij deze nog even aan ons voorbij gaan. Eerlijk gezegd zijn we nog niet gekomen van het Lente-akkoord waarin de Kunduz-coalitie vol trots haar plannen presenteerde. Waarom een groot deel van de milieubeweging hier blij mee is, het is mij eerlijk gezegd een raadsel. Ja het is fijn dat de bezuinigingen op natuur voorlopig van tafel zijn, dat er een belasting komt op kolen en vieze diesel, dat er subsidie komt voor zonnepanelen – iets waar de sector zelf overigens helemaal niet blij mee is. Maar het akkoord is toch vooral ingegeven door de wens om aan de eisen van de financiële markten en de Brusselse begrotingsdiscipline te voldoen. Logisch dat VVD en CDA de groene hobby's voor lief namen. Het financiële kapitalisme, dat nu al zo'n 30 jaar voor veel sociale en ecologische ellende zorgt, is weer even gered. Ben heel benieuwd of er een partij komt met een programma dat werkelijk wil breken met dit desastreuze systeem. Ik vrees van niet.

Daarom laten we in dit nummer nog maar eens zien waar dit systeem toe leidt. Het 'groene' Shell bijvoorbeeld maakt er in Nigeria al jaren een zootje van, maar ziet er geen been in de lokale bevolking daarvoor verantwoordelijk te stellen (pag. 18). Een kritisch filmpje waarin het duurzaamheidsbeleid van de oliegiant aan de kaak wordt gesteld, liet Shell van YouTube verwijderen. Die macht heeft zij blijkbaar. Gelukkig is het elders op internet nog steeds te zien. Hier bijvoorbeeld: <http://bit.ly/L6iZTu>

En wat te denken van de wereldwijde landroof waarbij grote bedrijven met hulp van overheden en de Wereldbank in de zuidelijke landen grote stukken land opkopen om de toegang tot vruchtbare grond voor de toekomst veilig te stellen. Aan de lokale bewoners, die van deze grond afhankelijk zijn, wordt uiteraard niets gevraagd (pag. 24). Zij behoeven geen toekomst. En wie vraagt er wel eens aan de bewoners van de Amazone of zij op al die mooie plannen ter bescherming van deze 'longen van de Aarde' zitten te wachten? Wij deden het wel (pag. 32), maar doen de regeringsdelegaties die deze maand afreizen naar de VN-duurzaamheidstop Rio+20 het ook? En gaan zij misschien voorkomen dat er nog meer milieu-activisten in de Amazone worden vermoord? Ik denk van niet.

Een wat somber lentenummer dus, maar niet getreurd. In het zomernummer zullen we jullie weer opvrolijken met fantastische verhalen over al die mooie plannen van de verschillende politieke partijen om Nederland en de rest van de wereld in tien jaar groen en rechtvaardig te maken. Moeten ze wel meewerken natuurlijk...

Freek Kallenberg, redacteur

18

Sabotage in Nigeria

Het is eigen schuld, de olielekken waar de Nigerianen in moeten leven, zegt Shell. Maar is dat ook zo? Op zoek naar de waarheid over sabotage.

Landroof in Oeganda 24

Gemeenschappelijke grond was het, tot hun overheid het verkocht aan een palmolieproducent. Portretten van Oegandezen die plots zonder land zitten.

14

“Het gaat altijd om relatieve wildernis”

Bram van de Klundert verbleef veertig dagen in de Nederlandse wildernis en schreef er een boek over. “De invloed van de mens is overal.”

23 De Activist

Duurzame ontwerpers

Deze keer drie portretten van mensen die betrokken zijn bij Art Eko, een stichting die milieuvriendelijke werkwijzen en materiaalgebruik onder kunstenaars en ontwerpers promoot. “Art Eko kun je zien als een reactie op het postmodernisme; de afkeer die in de kunstwereld leeft van grote verhalen en ideologieën”, aldus Mark Raemakers, de bedenker van Art Eko. Verder in de serie: Rob Hagenouw en Nicolle Schatborn koken met ongewenste dieren, en Anouk Voogt en Miriam Thijssen van anthi maken visueel interessante objecten over milieuproblemen. Vind ze op pagina 32, 31 en 37.

Tekst Wendy Koops Beeld Dinand van der Wal

32 Dreiging in de Amazone

Terwijl de top over duurzame ontwikkeling Rio+20 er plaatsvindt, kreunt de Amazone onder geweld tegen milieuactivisten.

en verder

- 01 Inzoomen
- 06 Brieven
- 07 Onder Vuur, Commentaar
- 08 Uitgesproken, Stevenhagen
- 10 Actueel Nederland
- 11 Bijlo
- 12 Actueel Internationaal
- 27 Lowtech
- 28 Groen gas
- 38 Publicaties
- 39 Media
- 41 Recept
- 42 Doe het zelf
- 43 Consument
- 44 Oproepen en agenda
- 45 Slobbe
- 46 Uitzoomen

Enthousiast of verontwaardigd? Onjuistheden tegengekomen of wil je ons gewoon iets vertellen? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearth-magazine.nl of per post: postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Gif

Wie een indruk wil krijgen hoe “schoon” Nederlandse akkerbouwers hun groenten en fruit spuiten, zoals vermeld in het artikel over gif in het vorige nummer, moet eens gaan fietsen buiten de bebouwde kom vanaf het voorjaar. Hoezo lentegeuren? Gelukkig voor ons lost die absurde hoeveelheid ieder jaar groten-deels als bij toverslag op, voor wie het geloven wil. Helaas bleef in het artikel de ruimere gifnorm voor veevoer, zoals het bijen-dodende neonicotinen (imidacloprid), graszoden, golfsterreinen, sportvelden, heesters en particulier gebruik zoals Roundup onbe-licht, net als de uitwerking van kunstmest op de gezondheid en het milieu. Wellicht in een volgend artikel?

M. van Putten

Wind op het Wad

Nu ook Amsterdam grootschalig windmolens wil gaan plaatsen, zelfs in bebouwd gebied, is het hoog tijd om ook andere gebieden onder de loep te nemen. Zoals in de Waddenzee en langs de Afsluitdijk. Het dwingt de milieugroepen om kleur te bekennen. Zij willen immers hom noch kuit. Geen centrales op fossiele brandstoffen, geen biobrandstoffen, geen teerzandolie, geen schalie-gas, uiteraard geen kerncentrales. Maar ook windmolen-parken zijn verre van favoriet. Alternatieve energie is echter noodzaak. Planoloog De Roo ontzenuwde onlangs gelukkig de bezwaren tegen horizonvervuiling. En er zal gewinning zijn, net als bij de hoogspanningsmasten. In de Waddenzee zullen de vele windmolens niet misstaan. Beschouw ze als “windterpen”. Terpen kenmerken immers al eeuwen lang het noorden van ons land. De Afsluitdijk is een door mensen gemaakt kunstwerk waar windmolens prima bij passen. Het hele gebied leent zich er uitstekend voor. Geen bebouwing, optimale wind en windmolens zijn er relatief goedkoop te plaatsen, aan te sluiten op het elektriciteitsnet en te onderhouden. Dat windmolens vogelmoordenaars zijn, wordt in inter-nationale onderzoeken ook onderuit gehaald. Verkeer, ramen en niet te vergeten de poes veroorzaken veel meer vogellijkjes.

Kees van Wijngaarden

Van het web

Klimaat

Hoewel het verhaal van Jan Paul van Soest in het vorige nummer helemaal niet strookt mijn mijn mening tot nu toe, begrijp ik heel goed dat hij een belangrijk punt heeft. Ook ik denk (dacht, inmiddels?) dat het opraken van de olie een cruciaal punt is. Dat er nog veel kolen kunnen worden gedolven lijkt me een steekhoudend ar-gument. Ook vind ik met hem dat het voorkomen van fatale klimaatverandering direct onze verspillende le-vensstijl aantast. Ik vind dat ook een uitstekende zaak: laten we ons vooral bewust worden van het fragiele evenwicht dat leven op onze planeet mogelijk maakt. Respect en waardering voor de prachtige gaven van de aarde staan voor mij bovenaan. Mensen en vooral politici willen graag geen paniek, geen onrust, dus proberen ze te sussen en het heikele onderwerp klimaat weg te schuiven. Terwijl zij ons nu juist zouden moeten confronteren met de alarmerende bevindingen uit de wetenschap (en onze eigen ervarin-gen met klimaatveranderingen). De overheid heeft als taak voor ons allen een gezond en veilig leefklimaat te garanderen. Daaraan ontleent zij haar bestaansrecht. Daarom wat mij betreft op dit punt juist méér overheid, of liever een overheid die haar taak serieus opvat. Scheidsrechter spelen is niet genoeg. Ik zou zeggen: de overheid heeft én de spelregels opgesteld voor een vei-lige samenleving én moet zorgen voor naleving.

Jan-Willem van de Velde

Elk nummer publiceren we een reactie van onze web-site. Ook jij kunt reageren op de artikelen in Down to earth. Kijk op www.downtoearth-magazine.nl

Commentaar

Onder Vuur

Wakker Dier vs McDonalds

‘Zeiken bij McDonalds’ heette de actie van Wakker Dier op Hemelvaartsdag, waarbij mensen het toilet bezochten bij de Mac en een poster achterlieten over de campagne tegen de ‘plofkip’ – kuikens die in zes weken van 50 gram naar 2,5 kilo groeien en daardoor gezondheidsproblemen krijgen. Wakker Dier wil dat

McDonalds overstapt op een kip met één ster van de Dierenbescherming, die acht weken oud wordt. Wij belden met Debbie de Wagenaar van McDonalds.

Wakker Dier wil dat jullie geen ‘plofkip’ meer gebruiken. Wat vinden jullie daarvan? “Wij herkennen ons niet in de term ‘plofkip’. Onze kippen leven inderdaad zes weken, maar ze hebben een goed leven gehad. Wij meten dat met dierenwelzijnsindicatoren. We hebben vaste leveranciers, die zich aan onze dierenwelzijnscriteria houden. Wakker Dier wist dat niet, maar dat is wel zo. Zij zijn een one-issue organisatie op dierenwel-zijn, maar wij hebben een bredere benadering. Wij kijken naar een balans tussen milieu-impact, dierenwelzijn en de economische kant. Wakker Dier wil dat we kippen gebruiken die acht weken oud worden, maar dat gaat ten koste van een zorgvuldig opgebouwde duurzame keten.”

Er is een tegenstelling tussen milieu en dierenwelzijn? “Dat kan zo zijn. Kijk bijvoorbeeld naar grondgebruik. Als je vindt dat kippen buiten moeten kunnen lopen, dan neemt het grondgebruik enorm toe.”

Ik denk eerder aan voer van gentechsoja waarvoor ontbost is. “Het voer moet gentechvrij zijn en het komt niet uit Amazonegebieden. We hebben daarvoor een contract met het WNF, het *sustainable land management commitment*. Kippen krijgen ook geen preventieve antibiotica. We hebben eigen criteria die we jaarlijks laten controleren. Wacht, ik stuur je ons maatschappelijk jaarverslag.

Maar de problemen waar Wakker Dier op wijst zijn er toch wel? “Kijk, op de posters over de plofkip staat een zieke kip, maar onze kippen zijn niet ziek! Er zijn vast misstanden, maar niet bij onze leveranciers. Zo wel, dan leveren ze direct niet meer aan McDonalds. Wij zijn een bedrijf, wij houden ons niet enkel met dierenwelzijn bezig, maar we hebben toch dierenwelzijnsriteria. Dat is juist heel positief.”

Het verslag noemt voor dierenwelzijn dát er criteria zijn, echter niet wélke. Internet hielp ons niet verder. Da’s toch erg weinig informatie. Dus vroegen we per e-mail: *Is er een document beschikbaar waar de criteria en controlemechanismen in staan?* Helaas kregen we hierop niet op tijd antwoord.

Tekst: Annemarie Opmeer

Het maatschappelijk jaarverslag van McDonalds: <http://bit.ly/KY0wHJ>
Campagne Wakker Dier: www.wakkerdier.nl/actueel/plofkip-campagne

Kolenbelasting

Ik zal een cynisch persoon zijn, maar het persbericht kwam m’n inbox binnen, en ik vroeg me gelijk af wat erachter zat: Stich-ting Natuur en Milieu, Shell, Dong Energy en Eneco steunen de kolenbelasting in een gezamenlijke verklaring. Deze maatregel uit het ‘Kunduzakkoord’ maakt een einde aan de belasting-vrijstelling van het gebruik van kolen voor energieproductie.

Nou vind ik vrijstellingen voor de industrie een wat tegen-strijdige manier van doen - een van de redenen dat een sterke industrie goed voor een land kan zijn, lijkt me omdat je er staatsinkomsten uit kunt halen. En ik ben ook geen fan van kolencentrales. Sterker nog, toen ik hoorde dat ze gebouwd gingen worden, hier, in Nederland, dacht ik eerst dat ik het verkeerd begrepen had. Maar waarom krijg ik dan toch zo’n rare smaak in m’n mond van zo’n persbericht?

Omdat het bij nader inzien meer een smerig spelletje lijkt dan een nobel gebaar. Verrassend hoor, dat Shell, Dong Energy en Eneco de kolenbelasting steunen terwijl ze zelf vooral in aard-gas en olie doen – u weet wel, ook fossiele brandstoffen. *Excuse my french*, maar dit ziet er meer uit als een dikke middelvinger naar de concurrent dan een handreiking naar het milieu. Het is wel mooi meegenomen dat niemand dat ziet, en Jolande Sap vervolgens Shell een groene pionier noemt. Groen wassinkje zonder enige extra moeite. Slim.

Stichting Natuur en Milieu ziet er, ondanks deze voorspelbare groenwaseffecten, blijkbaar toch voldoende voordelen in om een gezamenlijke verklaring naar buiten te brengen. Dat dat gezamenlijk moest, ga ik niet snappen. Die milieuvordelen dan maar. Zijn die er? Is het milieu erbij gebaat? Kan ik met kromme tenen misschien alsnog achter die kolenbelasting staan?

Het moet een compensatie zijn voor een slecht functionerend (en overigens ook lek) emissiehandelssysteem. De prijs per ton CO₂ is te laag, en uitstoten dus te goedkoop. Kolenbelasting dringt de uitstoot terug. Echter, het haalt de emissierechten niet weg, waardoor de totale uitstoot niet daalt. Joost Pellens van Essent noemde dat op Energieexpert.nl het ‘waterbedeffect’. Ironischer is wat juridisch consultant emissiehandel Jos Cozijn-sen er beredeneert: omdát kolencentrales in het emissiehandels-systeem zitten, mag er geen extra CO₂-belasting bovenop. Moeten we alsnog het systeem repareren. Wat een gedoe.

Ach, stel die kolenbelasting lukt, doe het vooral. Het klimaat is er misschien niet mee gebaat, maar het is goed voor de staats-kas. Wie weet kunnen we ons dan misschien ineens wel een ton korhoen veroorloven, of een kubieke meter korenwolf. Je moet wat.

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

“Biodiversiteit houdt mensen gezond”

Dat zegt Pim Martens, hoogleraar mondiale duurzame ontwikkeling aan de universiteit Maastricht. Tekst Freek Kallenberg Beeld Wim Steenhagen

Met de essaybundel *De mens centraal? Ethische dilemma's bij gezondheidsbeleid met goede zorg voor dier en natuur* wil de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg een discussie starten over de negatieve gevolgen van de gezondheidszorg op het welzijn van dieren en de natuur. Pim Martens schreef daarin samen met collega Carijn Beumer een bijdrage waarin zij pleiten voor een ecologische benadering van gezondheid.

Is de huidige gezondheidszorg slecht voor het milieu?

“Dat chemisch en radioactief afval uit ziekenhuizen niet goed zijn voor het milieu is evident. De relatie met het welzijn van dieren of de biodiversiteit is ingewikkelder. Mijn grootste bezwaar is dat de huidige gezondheidszorg zich richt op symptoombestrijding. Neem de uitbraak van de Q-koorts. Deze kan ernstige gezondheidsproblemen veroorzaken bij de mens, soms met de dood als gevolg. Reden voor het ministerie van VWS om tienduizenden drachtige geiten en schapen te laten ruimen. Maar dat is aantoonbaar niet goed voor het welzijn van dieren.”

Je kunt je ook afvragen hoeveel dieren een mensenleven waard is?

“Zeker, maar het beantwoorden van die vraag laat ik graag aan ethici over. Mij gaat het er om dat een van de oorzaken, namelijk

de intensieve veehouderij, niet of nauwelijks ter discussie wordt gesteld. Terwijl toch algemeen bekend is dat hoe meer dieren je op een oppervlakte bij elkaar brengt, hoe groter de kans is op het uitbreken van infectieziekten.”

U pleit voor een ecologische benadering van gezondheid. Hoe ziet die er uit?

“Gezondheid is een integraal onderdeel van natuurlijke en maatschappelijke systemen en daarmee niet alleen een zaak van artsen, ziekenhuizen en het ministerie van volksgezondheid. Het heeft ook te maken met de voedselproductie, het landbouwsysteem, de leefomgeving en mobiliteit. Gezondheid is de centrale indicator voor hoe we omgaan met de wereld en voor de duurzaamheid van onze economische en ecologische systemen. Als ergens ter wereld de gezondheid van mensen verandert, positief of negatief, weet je dat er daar iets is gewijzigd in de sociale of ecologische omstandigheden.”

Hoe zou deze ecologische benadering het huidige debat over de gezondheidszorg kunnen veranderen?

“Het sluit aan bij het principe dat voorkomen beter is dan genezen. Het debat moet dus niet alleen over medische zorg gaan, maar ook over de sociale omstandigheden van mensen, de vergroening van de woonomgeving, de mobiliteit en de kwaliteit van ecosystemen, hier, maar ook elders in de wereld. Het kappen van de regenwouden, de

slechte leefomstandigheden in bepaalde delen van de wereld, hebben gevolgen voor de gezondheid hier in Nederland. Dat besef is niet aanwezig.”

Voor onze gezondheid is het van belang dat de panda blijft bestaan?

“Nee, de relatie tussen biodiversiteit en gezondheid is complex. Wij kijken naar de functies van ecosystemen. Sommige liggen erg voor de hand. Tropische bossen die lucht zuiveren en ecosystemen die water zuiveren zijn duidelijk van belang voor onze gezondheid. Tropische bossen zitten ook vol met, vaak nog onontdekte, medicinale planten. Bij voedsel is de relatie al minder eenduidig. Grootschalige ontginning van landbouwgebied is niet goed voor de biodiversiteit terwijl meer en kwalitatief hoogwaardig voedsel wel weer goed is voor de volksgezondheid. Een ander complex voorbeeld zijn infectieziekten. Een betere afvoer van de moerassen in het Grote Merengebied van Noord-Amerika elimineerde malariamuggen, maar het verlies van deze moerassen leidde er ook toe dat mensen hun bestaansmiddelen kwijtraakten. Dit had weer negatieve gevolgen voor de gezondheid. Kortom, we weten dat er gevolgen zijn als je gaat sleutelen aan ecosystemen. Maar de relatie is niet altijd eenduidig.”

Een lastig verhaal voor politiek Den Haag?

“Ja, dit is te complex voor de politiek. Je kunt niet zeggen: zoveel hectare minder tro-

pisch bos leidt tot zoveel meer zieken en dus zoveel extra kosten. Maar wellicht kun je het omdraaien, gezondheid is altijd een goede ingang voor elke discussie omdat het iedereen aangaat, jezelf, je kinderen, je naasten. Door te beseffen dat biodiversiteit en dus ook het tropisch regenwoud van belang is voor onze gezondheid, gaat men wellicht het belang van het behouden hiervan inzien.”

Kun je wel zeggen dat, omdat onze welvaart en economische groei leidt tot degradatie van ecosystemen, deze schadelijk is voor onze gezondheid?

“Dat denk ik wel, maar is ook lastig. Er zijn ook gebieden, zoals Nederland, waar de biodiversiteit is afgenomen en de natuurlijke bossen vrijwel zijn verdwenen, maar de levensverwachting het hoogst is. Tegenargument is dat dit ten dele ten koste is gegaan van de biodiversiteit en levensverwachting in andere delen van de wereld.”

Dus onze gezondheid gaat ten koste van de gezondheid van mensen elders?

“Je kunt wel vaststellen dat er gebieden zijn waar de levensverwachting en gezondheid achteruitgaat, maar voor de aardbewoner in zijn algemeenheid kun je niet zeggen dat dat

het geval is. Technologie en de beschikbaarheid van medicijnen spelen natuurlijk ook een belangrijke rol. Maar daar moet het debat niet alleen over gaan. We moeten gaan beseffen dat ecosystemen voor onze gezondheid heel belangrijk zijn.” □

De mens centraal? Ethische dilemma's bij gezondheidsbeleid met goede zorg voor dier en natuur kun je downloaden op <http://bit.ly/HgyXZZ>

Discussieer mee op www.downtoearth-magazine.nl

“Gezondheid is de centrale indicator voor hoe we omgaan met de wereld”

Steur weer in ons land

Na meer dan 50 jaar afwezigheid is de Atlantische steur terug in de Nederlandse rivieren. Veertien steuren kozen 9 mei het ruime sop in de Waal bij Nijmegen. In de loop van mei volgden nog ruim 30 steuren. "De terugkeer van deze vis, die nog meer bedreigd is dan de reuzenpanda, is de kroon op het werk aan levende rivieren. Veel leefgebied voor de steur is de afgelopen jaren hersteld, rivierwater is schoner en de visserij duurzamer", aldus initiatiefnemers WNF, ARK Natuurontwikkeling en Sportvisserij Nederland.

Toch zijn er nog vele maatregelen nodig om het Nederlandse estuarium geschikt te maken voor een grote populatie steuren. Maar ook voor andere trekvissen zoals zalm, zeeforel en paling, die voor hun leven en voortplanting zowel op de zee als de rivieren verblijven, geldt dat ze een natuurlijke

Foto: Jelger Helder

rivierdelta met zoet-zout overgangen, getijdenverschillen en een open verbinding naar zee nodig hebben. Een (gedeeltelijk) open Haringvliet is daarmee bijvoorbeeld een belangrijke voorwaarde voor een gezonde populatie Atlantische steuren.

Verzet natuurorganisaties bloeit op

Ruim veertig groene organisaties, waaronder Milieudefensie, hebben de val van het kabinet Rutte aangegrepen om de bezuinigingen op natuur zo snel mogelijk ongedaan te maken. Half mei presenteerden zij een tienpuntenplan voor een 'goed natuurbeleid'. Vooruit-

lopend op de Tweede Kamerverkiezingen van 12 september eisen zij onder andere het volledig verbinden van natuurgebieden in de zogeheten Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Ook pleiten zij voor een echte natuurwet. Natuurwaarden als rust, ruimte en

weidsheid moeten hersteld worden. Er moet ook voldoende geld komen voor beheer van natuur. Ander onderdeel van het tienpuntenplan is de actieve bescherming van dier- en plantensoorten waarmee het slecht gaat.

Banken investeren in groene stroom

Nederlandse banken hebben hun investeringen in duurzame elektriciteit de afgelopen jaren aanzienlijk verhoogd. Bijna alle investeringen van de banken in elektriciteit hebben nu betrekking op groene stroom, blijkt uit een recent rapport van de Eerlijke Bankwijzer.

In de jaren 2010 en 2011 samen investeerden de banken 3,1 miljard euro in duurzame elektriciteit. Daarmee lagen de investeringen per jaar gemiddeld bijna 60 procent hoger dan

in de drie jaar daarvoor. Groene stroom was in 2010 en 2011 goed voor 96 procent van de totale investeringen door banken in elektriciteit, tegen 64 procent in 2007 tot en met 2009. Rabobank, Triodos, ASN en NIBC belegden de afgelopen 2 jaar alleen in duurzame stroom. ING en Aegon voerden het aandeel van groene stroom in hun elektriciteitsinvesteringen aanzienlijk op. Alleen 'staatsbank' ABN-Amro bleef achter. Daar bleef het aandeel groene stroom steken op 47 procent.

+++ Harvard University: relatie gif bijensterfte bewezen **+++ Wageningen University:** bij de productie van landbouwgewassen voor biobrandstof zijn de kosten van fosfaatuitputting groter dan de baten van verminderde CO₂-uitstoot **+++ Raad van State:** In het gebied Bergermeer tussen Alkmaar en Bergen mag een ondergrondse gasopslag komen **+++ Milieudefensie:** bezwaarprocedure tegen afschaffen 80 kilometerzones per 2 juli **+++**

Nieuwe acties tegen papiergigant

Het Amsterdamse trustkantoor ANT moet stoppen met het beheer van vennootschappen van Asia Pulp & Paper (APP), zo vindt milieuorganisatie Greenpeace. Het Indonesische bedrijf APP wordt door diverse organisaties beschuldigd van grootschalige, illegale kap van het regenwoud in Indonesië. APP is onderdeel van Sinar Mas, een van 's werelds grootste producenten van palmolie en papier. In 1995 vestigde APP om fiscale redenen in Amsterdam APP International Finance

Company bv. Sinds 2001 wordt deze financiële holding bestuurd door trustkantoor ANT. Ook de Amerikaanse fastfoodketen Kentucky Fried Chicken is inmiddels doelwit van deze internationale campagne tegen APP. Dankzij de campagne hebben inmiddels meer dan 60 bedrijven over de hele wereld hun banden met APP verbroken, onder andere Adidas, Mattel, Staples, Unilever, Nestle, ING bank, uitgeverij Noordhoff en nog vele anderen.

Blankenburgtunnel controversieel

De aanleg van de Blankenburgtunnel in het groene gebied tussen Vlaardingen en Maassluis is door de Kamer controversieel verklaard. Ook over het permanent maken van de Crisis- en Herstelwet vond de Kamer dat dit geen zaak meer was van het demissionaire kabinet.

Milieudefensie, die campagne voerde tegen de tunnel, is blij met de besluiten. Andere grote infrastructurele projecten, die in een vroeger stadium verkeren, worden nog wel door de Kamer besproken, zoals de aanleg van Rijnlandroute en de A13/A16 en de uitbreiding van de

A27. De meerderheid van de Kamer wil geen onomkeerbare besluiten nemen voor de verkiezingen. Milieudefensie hoopt dat er ook met deze projecten een pas op de plaats wordt gemaakt.

... een zeeuw

"Hallo? Spreek ik met de Zeeuw?"
"Wis en waarachtig, de Zeeuw hier, die worstelt en komt boven."
"Waar bevindt u zich nu?"
"Wat had je gedacht Bijlo, in de Hedwigepolder, o wacht, nee, ik ben er al weer uit. Weet je wat het is met dat lapje, er wordt al jaren over geluld, maar het is zo verrekte klein, je doet vier passen, althans, een Zeeuw doet vier passen en hij is alweer in de Prosperpolder. Jullie zouden er een dag over doen, met jullie witte-wijn-randstadbenen. Wat kunnen jullie ouwehoeren over dat kleine aan de zee ont-futselde rotstukkie zeg."
"Vindt u, Zeeuw, dat er een referendum moet komen over het onder water zetten?"
"Ja, ja, nee nee ja nee, dat wil die gek van een De Mos van de PVV, die heeft gezegd dat-ie desnoods zelf voor de dijk gaat liggen als er toch wordt besloten hem door te steken, nou, ik wens hem veel succes, het water houdt je niet tegen, dat weten wij Zeeuwen. Stoere praatjes, daar trappen Zeeuwen niet in. Want hoorde je die De Mos toen in 1584 de Hollandse soldaten de dijken doorstaken waardoor heel Saeftinghe verdronk? Nou dan. Kijk, Bijlo, er wordt nu steeds

gedaan alsof alle Zeeuwen faliekant tegen het teruggeven van land aan de zee zijn. En waarom is dat?"
"Ehm, omdat er ook kiezers in Zeeland wonen."
"Precies, jij begrijpt het."
"Maar ik heb dan ook Zeeuwse voorouders."
"Dacht ik wel. Met jou kan ik praten. Het gesodemier moet afgelopen zijn. Die zogenaamde dissident van een Koppejan, die er wel akkoord mee gaat als we de polder tot kniehoogte laten vollopen, die Koppejan, die Sacharov van het CDA, die moet nou toch eens ophouden. Nu denken alle Hollanders dat alle Zeeuwen net zo zeuren als die Koppejan, dat is heel slecht voor ons imago. Dus, ik zou zeggen, en ik ben niet de enige Zeeuw, geef de Hedwigepolder terug aan waar hij sinds 1584 thuishoort, geef hem terug aan het Verdrongen Land Van Saeftinghe. Weg met die sentimenten, weg met die slappe knieën, afspraak is afspraak, zoals een Zeeuw een Zeeuw is. Steek door die dijken, of zal ik het zelf even doen, ik ben het zat hoor je, zat!"

Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

Bijlo spreekt...

VERENIGDE STATEN

Oliebaronnen gebruiken windmolen-nimby's tegen Obama

Conservatieve krachten in Amerika gebruiken antiwindmolenclubjes om Obama's plannen voor schone energie te dwarsbomen. En als het even kan ook de herverkiezing van Barack te voorkomen. Uit een uitgelekt strategiedocument blijkt dat windmolentegenstanders samenwerken met door de olie-industrie gefinancierde denktanks. Het doel is om windenergie een zodanig imago te bezorgen "dat niemand meer in het openbaar durft toe te geven een voorstander van windenergie te zijn". Voor hun gecoördineerde PR-strategie zou veel geld uit de conservatieve Tea Party hoek beschikbaar moeten komen.

"Deze organisaties willen ruim baan maken voor een anti-groen, anti-Obama sentiment", reageert Kert Davies van Greenpeace. "Ze willen je doen geloven dat windenergie iets is dat nooit werkt en dat enorme hoeveelheden belastinggeld opslokt."

"Wij willen meer energie gebruiken en minder betalen – that's the American Way. Maar van Obama moeten we minder gebruiken en er meer voor betalen", motiveert een anti-windmolen activiste haar deelname aan de samenwerking.

(Bron: The Guardian/Checks and Balances)

Foto: © Igor Shpilnenok / Nature Picture Library

Raket of vers gras?

Dit fantastische dier is de ernstig bedreigde saiga antilope, die onder andere op Kazachstaanse steppen rondhobbelt. Onlangs zijn honderden dode saigas gevonden, vooral vrouwtjes die net gebaard hadden. Wat is de boosdoener? Sommige milieubeschermers beschuldigen chemicaliën uit de gelandde Sojoez-shuttle. Rond dezelfde tijd een jaar terug was er echter ook een enorme sterfte. Biologen vermoeden dat vooral hongerige moeders te vers gras opzoeken, en een spijsverteringsprobleem de oorzaak is. Hoe dan ook is de populatie in 10 jaar met 90 procent gedaald door de slechte economie die de jacht doet toenemen.

BRAZILIË

Toestemming voor veldproeven met gentech eucalyptus

Houtteler FuturaGene is begonnen met een vierde veldproef van genetisch gemodificeerde eucalyptusbomen. Het bedrijf is gespecialiseerd in eucalyptus en populieren en heeft locaties in Brazilië, China en Israël. De veldproeven

worden in Brazilië uitgevoerd en zijn een vereiste voordat de gentechbomen marktoegang kunnen krijgen. De aangepaste eucalyptussen hebben een minder harde celwand, waardoor ze nog sneller kunnen groeien. Het moeder-

bedrijf van FuturaGene bezit reeds een half miljoen hectare aan eucalyptusplantages in Brazilië. Met de gentechbomen wil het bedrijf meer biomassa per hectare produceren.

(Bron: Biomassmagazine.com)

DUITSLAND

Paul Watson mogelijk uitgeleverd

De 61-jarige Paul Watson werd half mei gearresteerd in Duitsland, op verzoek van Costa Rica. Dat land wil de oprichter van Sea Shepherd berechten voor een incident in 2002 voor de kust van Guatemala, toen de actiegroep opnamen maakte voor de film *Sharkwater*. Volgens Sea Shepherd

onderschepte de actiegroep destijds het Costa Ricaanse vissersschip Varadero terwijl het bezig was haaien van de vinnen te ontdoen, een 'illegale' bezigheid. Watson is inmiddels op borgtocht vrijgelaten. Hij mag Duitsland niet verlaten tot er een besluit is genomen over uitlevering aan Costa Rica.

EUROPA

'Geen patenten op dieren en voedselgewassen'

Boeren en kwekers mogen niet de dupe worden van patenten op soorten en gewassen, vindt het Euro-parlement. Daarmee reageren de volksvertegenwoordigers op octrooieregelingen in de biologie, die steeds vaker verder gaan dan alleen uitvindingen. Recent vroegen grote bedrijven bijvoorbeeld octrooien aan op broccoli en tomaten. Boeren en kwekers komen daardoor in problemen, omdat ze gepatenteerde zaden van hun zelfgekweekte planten niet mogen gebruiken. De coalitie Geen Patenten op

Zaden waarschuwt dat grote jongens als Monsanto, Syngenta, Dupont en Bayer de bestaande octrooien misbruiken om monopolieposities te verwerken in de wereldwijde voedselproductie. "De resolutie van het Euro-parlement is een groot succes, maar een eerste stap. Nu moet het recht op vrije toegang tot zaden worden vastgelegd. Daarvoor is nog een lange strijd te gaan", zegt Ruth Tippe van de antipatentcoalitie.

(Bronnen: No Patents on Seeds, Groen Links)

MALEISIË

Protest tegen fabriek zeldzame aardmetalen

"Westerse landen willen zo'n fabriek niet, waarom zouden wij die wel moeten willen?", zegt de Maleisische Norizan Mokhtar. Steeds meer inwoners van de staat Pahang zien de fabriek voor zeldzame aardmetalen van het Australische bedrijf Lynas niet zitten. Ze zijn bevreesd voor vervuiling van het grondwater en voor radio-actieve straling van de stof thorium. De geplande fabriek komt niet ver genoeg van de bebouwde kom te staan, en het afvalwater dat in de Balok rivier terecht komt zal deze vervuilen, stellen ze. "Ons is nooit iets gevraagd", zegt een van hen.

Volgens Lynas voldoet de geplande fabriek aan alle normen. Maar de Maleisische overheid heeft de vergunning nog maar even niet afgegeven. Ze is beducht om de toch al luidruchtige oppositie nog meer stokken in handen te geven aan de vooravond van verkiezingen. Ook is de regering een onderzoek gestart naar de fabriek, waarvan eind juni de resultaten bekend worden. Het bedrijf heeft intussen een Maleisische nieuwssite en een protestgroep aangeklaagd wegens smaad. (Bron: PlanetArk)

+++ **Europa:** Biodieselfabrieken stappen massaal over op dierlijk vet en gebruikt frituurvet, vanwege verwachte slechte raapzaadoogst
+++ **Zonnepanelenfabrikanten:** 'Europa produceert dit jaar genoeg wind- en zonne energie om de sluiting van Duitse kerncentrales te compenseren'
+++ **Guatemala:** Staat van beleg afgekondigd vanwege protesten tegen waterkrachtcentrale in Santa Cruz Barillas
+++ **India:** Hoge Raad geeft ecologen gelijk en verbiedt de invoer van cheetah's uit Namibië om Indiase cheetah-stand op te

krikken
+++ **Afrika:** NASA satellietgegevens maken beter en sneller bestrijden van de testesvlieg mogelijk
+++ **Zimbabwe:** 67-jarige avonturier loopt de hele Zambezi rivier af om aandacht te vragen voor olifanten
+++ **Peru:** inheemse groepen verdeeld over oliewinning door Canadees bedrijf in Amazonewoud
+++ (Bronnen: AgriMoney, Energy Matters, Prensa Latina, VOA, AllAfrica.com, IPS)

Is er nog wildernis in Nederland? Om dat te onderzoeken bivakkeerde voormalig topambtenaar Bram van de Klundert in tien verschillende Nederlandse natuurgebieden. Dat leverde twee boeken op vol met natuur- en wereldbeschouwing, leven en lijden, schoonheid en de dood. “Het heeft me echt veranderd.”

Tekst Michiel Bussink Beeld Dinand van der Wal

Veertig dagen alleen in de Nederlandse wildernis

voor een wilderniservaring toch weer klein”, schrijft Van de Klundert vanuit het veelbesproken natuurgebied. Vanaf ieder punt vallen windmolens en elektriciteitsmasten te zien, aan de ene kant een spoorlijn en de andere een dijk met druk verkeer, in het westen 's nachts de kassen in Almere. “Absolute wildernis bestaat op de wereld al niet meer: de invloed van de mens is overal. Het gaat altijd om relatieve wildernis.” En die valt ook in Nederland nog wel degelijk te ervaren. “Het is een hele bevrijdende ervaring in een gebied te zijn, waar je niet overal de hand van de mens ziet.” Bang is hij nooit geweest nee, tijdens die in totaal meer dan veertig dagen alleen in de natuur, ook al rukte de nachtelijke storm aan zijn tent of hut. “Ik maakte me op een gegeven moment wel zorgen toen op de Griend, waar het vroom dat het kraakte, het gas op was. Maar daar ben ik ook goed doorheen gekomen.” Confronterend vond hij vooral dat het zo moeilijk blijkt te zijn om af te kicken van de dagelijkse informatiestroom. “Zeker voor een lezer als ik die altijd in de boeken zit.” Maar het was nodig om zoveel mogelijk in het hier en nu de natuur te kunnen ervaren. Dat was ook de reden van zijn regelmatige meditaties. Van de Klundert noemt zichzelf geen boeddhist, maar laat zich wel door het boeddhisme inspireren, inclusief bijbehorende methodieken als meditatie. Tijdens dat mediteren in de natuur werd hij geconfronteerd met de combinatie van schoonheid en wreedheid van de natuur, van beesten die elkaar opeten. “Je kunt het leven niet voorstellen zonder pijn en dood. Als je je dat realiseert, kun je de schoonheid van het →

“Zodra je de kleur van de zonsondergang kunt bestellen, is de lol er van af”

“Uit de ijzige kou komt een kanoetstrandloper op me af lopen. Aan de windluwe zijde nestelt hij zich tegen mijn been. Ik ben waarschijnlijk de eerste mens die hij ziet.” Terwijl de Waddenzee bijna dichtvriest, zit Bram van de Klundert begin januari 2010 een week lang helemaal alleen op de Griend, een zandplaat in de Waddenzee. Zonder telefoon, radio of boeken verbleef hij zo in totaal telkens een week op de tien ‘wildste’ Nederlandse plekken, in een hutje, boot of Mongoolse tent. De laatste dag en nacht vaak met een gast om te bomen over de relatie tussen mens en

natuur. Zijn ervaringen zijn te lezen in het onlangs verschenen *Expeditie wildernis – Ervaringen met het sublieme in de Nederlandse natuur*. Na de zomer verschijnt *Perspectieven voor wildernis*, een meer beschouwende, je zou zelfs kunnen zeggen ‘levensbeschouwelijk’ boek over de relatie tussen mens en omgeving.

Hij is geen onbekende in de wereld van natuur en milieu. Na zijn studies biologie en Nederlands zette Bram van de Klundert (1953) zich zo’n dertig jaar lang bij de Rijks-overheid in voor ‘groen’. “Ik heb met plezier voor allerlei ministers gewerkt. Maar het kabinet Rutte was me te grijs. Ik had heel

weinig zin om daar voor te werken.” Het kwam dus goed uit dat hij bij het Wereldnatuurfonds aan de slag kon als programmamanager Nederland. Daar, voor het klimaatneutrale hoofdkantoor van de natuurclub in Zeist, vertelt hij tussen het opschietende voorjaarsgras over zijn ervaringen in de Nederlandse wildernis, opgedaan voordat hij bij het WNF begon.

Van kinds af aan heeft hij wat met natuur. Op de middelbare school las hij *Walden*, het verslag van Henry David Thoreau’s verblijf in de Amerikaanse wildernis, inmiddels zo’n anderhalve eeuw oud en voor velen in de natuur- en milieubeweging een inspiratie-

bron. Een paar jaar geleden begon hem op te vallen dat er tegenwoordig regelmatig boeken en films over wildernis verschijnen, zoals *Into the wild* (verfilmd boek over de belevenissen van de Canadese student Chris McCandless) en *The Wild Places* (In het Nederlands vertaald als *De laatste wildernis*), waarin de Engelse journalist Robert McFarlane op zoek gaat naar Britse wilde plekken. “Ik ben vaak in de natuur, maar meestal eigenlijk maar kort, tijdens een wandeling of zo”, realiseerde Van de Klundert zich. Op een zondagochtend schreef hij een brief naar de directeurs van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten met zijn plan om telkens een week te verblijven in ‘wilde’ Nederlandse

natuurgebieden. Een week later was het geregeld. “Ik was bevoorrecht, dat realiseer ik me goed.” Het belangrijkste criterium bij het kiezen van de gebieden was: “De meeste kans om niemand tegen te komen.” Is er nog zoiets als wildernis in Nederland? Vroeg hij zich af, voorafgaand aan zijn expeditie. “De Oostvaardersplassen is met zijn zesduizend hectaren behoorlijk groot, maar

→ leven inzien en ontstaat er mededogen voor alles om je heen.”

Er is een nieuwe indringende laag van natuurherinneringen over zijn oude ervaringen heengeschilderd. “Heel vaak komen beelden, geluiden, geuren terug. Het heeft me echt veranderd. Ik heb een groot gevoel van verbondenheid met de natuur ervaren. Ik realiseer me ook veel beter hoe weinig je eigenlijk nodig hebt.”

Natuur ervaren, dat is goed voor elk mens, denkt Van de Klundert. “Mensen hebben behoefte aan verandering. Ritme is de basis van het leven, dag en nacht ritme, de seizoenen, leven en dood. In de natuur is constant verandering. Als je daar niet mee geconfronteerd wordt, gaan mensen dingen kopen, tv-kijken, reisjes maken. Terwijl natuur je die verandering kan bieden, het is een tegengif tegen consumptisme.”

Daar zit meteen wel een probleem: de generatie die een opa als boer had en daarom het verschil wist tussen gerst en rogge, vlier en koekoeksbloem, grutto en Kievit, die sterft uit. “Mijn kinderen hebben niet zoveel met natuur als ik, maar hun wereld is veel rijker dan die van hun medestudenten, omdat ze meer zien.” Want en passant hebben ze toch heel wat kennis van flora en fauna van hun vader meegekregen. Van de Klundert haalt met instemming zijn collega-wildernis-auteur Mc Farlane aan, die zegt: “*Facts feed wonder.*” Hoe meer je weet, hoe meer je je verwondert. Als je bijvoorbeeld weet welke route trekvogels vanuit noord-Europa via de Waddenzee naar Afrika nemen, neemt je verwondering toe. Moeten mensen dan misschien verplicht het de natuur in? “Het moet niet, het is alleen zo zielig als ze dat missen.”

De teloorgang van de verwondering is misschien wel een van de meest fundamentele bedreigingen voor de natuur. In Van de Klundert's tweede boek *Perspectieven voor Wildernis*,

gaat hij in op de ‘biologisering van ons mens- en wereldbeeld’. Op allerlei vlakken worden mens en wereld tegenwoordig herleid tot hun chemisch-biologische processen: ons eten wordt gezien als verzameling nutriënten, sommige goed (omega-3), sommige fout (verzadigde vetten). Een vogel zingt mooi omdat dat de voortplanting dient. Pubers gedragen zich onverantwoordelijk omdat hun hersenen nog niet zijn ontwikkeld (*We zijn ons brein*, van Dick Swaab). Van de Klundert zet daar zijn naturalistische kijk tegenover. “Vanuit de rijkdom van het bestaan. Voeding is veel meer dan alleen nutriënten. De schoonheid van de natuur is niet terug te brengen tot een chemische reactie in je hoofd.” Doe je dat wel, dan wordt het leven verarmd en plat gemaakt. “Liefde en geluk zijn strikt biologisch niet aan te tonen. Maar dat wil niet zeggen dat ze er niet toe doen. Zo geldt dat ook voor schoonheid en verwondering. Ik ben op zoek naar de dingen die belangrijk zijn in het leven.” Die dingen zijn aan de zachte kant. “Ik kan niet aantonen dat natuur belangrijk is, maar ik kan het wel ervaren.”

Dat we natuur als mooi en aantrekkelijk kunnen ervaren, komt volgens Van de Klundert doordat die zijn eigen gang gaat. “Zodra je de kleur van de zonsopgang kunt bestellen, is de lol er van af. Het lijkt me vreselijk om te wonen in een wereld

waar alles door de mens bepaald is.” De verwondering voor de onbeheersbare natuur hoeft niet beperkt te blijven tot wilde plekken als Rottumeroog of De Griend, maar is er ook in het klein. “Ik woon nu tijdelijk in een nieuwbouwwijk. Ik hoor daar ontzettend graag een merel zingen. Ik hou ook erg van de muziek van Bach, maar niet elke dag. Terwijl ik die merel elke dag kan hebben: omdat ik het niet voor het zeggen heb.”

Tegelijkertijd zijn Van de Klundert's wildernisboeken een pleidooi voor meer grootse wilde natuur in Nederland. Het mooiste voorbeeld noemt hij de Millingerwaard in de uiterwaarden bij Nijmegen. Een dag lang kun je er zo vanaf de stad naartoe en doorheen lopen. “De natuur dichtbij, dynamisch en afwisselend, je mag er je gang gaan, overal lopen, zwemmen, een vuurtje stoken.” Voor de echte natuurliefhebbers is er van allerlei ecologische rijkdom te bewonderen, maar ook voor degene voor wie natuur ‘het groen tussen twee cafés in is’. Want midden in het gebied ligt een populaire theetuin. “Dergelijke plekken zouden er meer moeten zijn, het liefst verbonden door lange-afstandswandelpaddelen door wilde gebieden.”

Het agrarische cultuurlandschap is ook mooi. “Maar dat gaat nog steeds vreselijk achteruit.” Jarenlang heeft hij zich ingezet

Geboren 1953, Halsteren.

Opleiding Biologie (RUU) en Nederlands.

Werk programmamanager Nederland bij het Wereldnatuurfonds en voorzitter Provinciale Commissie Leefomgeving, Utrecht.

Voorheen o.a. algemeen-secretaris van de VROM-raad; hoofd strategie bij de directie Natuur, ministerie van LNV; programmaleider bij het Planbureau voor de Leefomgeving; secretaris van het kabinetbrede overleg over duurzaamheid, ministerie van Algemene Zaken; afdelingshoofd onderzoeksinstituut Alterra, voorzitter Raad van Toezicht van Louis Bolk Instituut. Publiceerde eerder o.a. het boek *Verlangen goed te leven*.

Woont Bilthoven, gehuwd, drie kinderen.

“De landbouw reduceert de biodiversiteit tot één: dat is ook de bedoeling”

voor een natuurvriendelijke landbouw, maar nu heeft Van de Klundert het opgegeven: er is volgens hem geen redding meer aan. Hij noemt als voorbeeld de weidevogels. “Eerst probeerden we de met veel geld en moeite de kempahaan te redden, toen dat niet lukte de watersnip, toen dat niet lukte de grutto en nu moeten de boeren al geld hebben voor een koe in de wei.”

Van de Klundert is tot de conclusie gekomen dat landbouw en biodiversiteit inherent strijdig met elkaar zijn: “De landbouw reduceert de biodiversiteit tot één: dat is ook de bedoeling. Een boer wil één soort gewas op zijn akker, verder niks. Als er dan Engels raaigras met een koe op staat, is de biodiversiteit nog twee.” Het hoogst haalbare. Subsidies voor agrarisch natuurbeheer zijn dan ook weggegooid geld, volgens Van der Klundert.

“De landbouw is de enige bedrijfstak die nog fors vervuult.” Die moet minder bestrijdingsmiddelen gebruiken, minder mest uitstoten. Maar dan nog. “Ook de bijdrage van biologische boeren aan de biodiversiteit stelt wei-

nig voor.” De bemesting van weilanden moet tachtig tot negentig procent terug, willen we voor flora en fauna weer interessante akkers en grasland krijgen. Dat kan ook de biologische landbouw niet brengen.

Ja, hij weet ook wel dat het produceren voor de wereldmarkt een politieke keuze is. En dat dat een belangrijke drijvende kracht is achter de steeds natuurvijandigere landbouw. “Maar als je daar van af wilt, moet je allerlei handelsverdragen opzeggen en uit de Wereldhandelsorganisatie stappen. Dat gaat niet gebeuren.” Daarom is zijn conclusie: “Ik zeg het met spijt in mijn hart: landbouw en natuur moeten zoveel mogelijk worden gescheiden, anders houden we niets over.”

De Nederlandse natuur moet vervolgens beheerd worden door organisaties die op grotere afstand van de overheid komen. “Zodat we niet meer zoiets meemaken als deze kabinetsperiode, dat één dwaas het hele natuurbeleid kan slopen.”

Zijn boosheid over het natuurbeleid van

Bleker, zijn verontwaardiging over de teloorgang van de weidevogels, zijn pleidooi voor nieuwe grootse wilde natuur: het lijkt strijdig met een van de belangrijkste levenslessen uit zijn ervaring in de wilde Nederlandse natuur, dat de wereld in orde is, dat ‘het is zoals het is’. Van de Klundert erkent: “Ik bedoel met ‘het is, zoals het is’, een fundamenteel besef dat het leven zonder dood en verandering niet voorstelbaar is. Ook al kunnen dood en lijden verschrikkelijk confronterend zijn, het eeuwige leven is het ergste wat je kan overkomen.” Dat hij zich tegelijkertijd druk maakt om de achteruitgang van de natuur, is geen verzet tegen verandering. “Maar omdat ik het mensen gun om de sublieme ervaring van de schoonheid van de vitaliteit van het leven mee te maken. Als ik opkom voor weidevogels of kanoeten is dat vanuit een gevoel van mededogen en respect voor al dat unieke leven. Als die kanoetstrandloper de onbegrijpelijke prestatie heeft geleverd om van Groenland naar de Waddenzee te vliegen, gun ik hem een paar kokkels.” □

“In de natuur is constant verandering. Als je daar niet mee geconfronteerd wordt, gaan mensen dingen kopen, tv-kijken, reisjes maken”

Olievervuiling in Nigeria

Eigen schuld, dikke bult?

Is de olievervuiling in Nigeria vooral het gevolg van sabotage en diefstal of van roestende en lekkende pijpleidingen? Eigen schuld of grove nalatigheid? De waarheid is ondergeschikt aan imago, beeldvorming en geld. Tekst Han van de Wiel Beeld Wieteke

Opmeer en Oscar Stokvis

Olievervuiling heeft de Nigerdelta veranderd in een van de smerigste plekken op aarde. Dat is niks te veel gezegd, als je de mensen mag geloven die er wonen of er zijn geweest.

De respectabele African Commission on Human and Peoples' Rights beschreef de olievervuiling in Ogoniland, in de delta, als een 'nachtmerrie'. "Het leven kan nergens ellendiger zijn dan in Nigeria." Geert Ritsema van Milieudefensie bezocht de delta diverse keren. Hij heeft het over een 'verpletterende ervaring'. "Als je het voor het eerst ziet, geloof je echt je ogen niet. Het voelt alsof je in een gebied rondloopt waar een atoombom is gevallen."

Over de oorzaken bestaan grote verschillen van mening tussen oliemaatschappijen als Shell aan de ene kant en gemeenschappen in de Nigerdelta, ondersteund door milieu- en mensenrechtenorganisaties, aan de andere kant. Met grote rechtszaken als gevolg, zoals die van Milieudefensie.

Shell beweert dat sabotage aan de pijpleidingen en diefstal van olie verreweg de belangrijkste oorzaken zijn van de olievervuiling. De 'tegenpartij' geeft grif toe dat sabotage en diefstal grote en groeiende problemen zijn, maar zegt dat Shell het aandeel zwaar overdrijft.

Wat is de waarheid? Het antwoord is van belang, omdat sabotage al gauw een 'eigen schuld dikke bult'-gevoel oproept: met mensen die moedwillig hun leefomgeving vervuilen kunnen we moeilijker meelevend met mensen die er niks aan kunnen doen. Voor dat antwoord is inzicht noodzakelijk in de bronnen waarop beide kampen zich beroepen. En dat is een onoverkomelijke barrière: er bestaan geen onafhankelijke en controleerbare informatiebronnen over olievervuiling in de Nigerdelta.

Joint Investigation Teams

Rapportage van lekkages gaat zo: bij elk gemeld olielek gaat een Joint Investigation →

→ Team (JIT) op pad, bestaande uit vertegenwoordigers van de betreffende oliemaatschappij, de overheid en de getroffen lokale gemeenschap. Zij stellen aard, omvang en oorzaak van het lek vast en onderhandelen over compensatie. De Nigeriaanse overheid neemt dit als basis voor de officiële statistieken. Olielekken worden dus wel geregistreerd. Maar de rapporten van deze teams zijn niet openbaar en gemeenschappen krijgen geen afschrift.

De uitzondering op deze regel is Shell. Tenminste: Shell Nigeria zet de rapporten met Spill Incident Data sinds januari 2011 online. In een matrix staan onder meer de hoeveelheid gelekte olie, de oorzaak en het rapport van het Joint Investigation Team. Overigens niet allemaal. Zo ontbreekt bijvoorbeeld het rapport over een omvangrijk olielek voor de kust van Nigeria (de *Bonga spill*) van eind 2011. De afgelopen twee jaar blijkt ongeveer 70 procent van de lekken het gevolg te zijn van sabotage. Zegt Shell.

Da's transparant van Shell. Maar Amnesty International heeft forse kritiek op de werkwijze van de JIT's, die ze 'zeer gebrekkig' noemt. De uitkomsten ontberen volgens de mensenrechtenorganisatie iedere geloofwaardigheid omdat ze niet onafhankelijk geverifieerd zijn. Organisaties als Amnesty, Human Rights Watch en Friends of the Earth bekritisieren met name de doorslaggevende rol van de oliemaatschappijen bij het vaststellen van de omvang en oorzaak van de lekken. In de JIT's stellen zij meestal de oorzaak van een lek vast. "En hun oordeel kan op geen enkele manier worden aangevochten", zegt Amnesty. Volgens de mensenrechtenorganisatie hebben de oliebedrijven zó veel controle over het onderzoeksproces, dat ze spreekt van een "zeer verontrustend belangenconflict".

Misleidende schattingen

Tergend traag komen splintertjes waarheid over de lekken boven water, meestal over een specifieke lekkage. Want zo werkt het:

organisaties als Amnesty verzamelen hun eigen feitenmateriaal, maar het ontbreekt ze aan capaciteit om alle lekken systematisch na te lopen. Bovendien is de Nigerdelta een zwaar gemilitariseerde regio. Dat bemoeilijkt tegenonderzoek. Maar soms schiet Amnesty raak. Onlangs onderzocht het onafhankelijke Amerikaanse onderzoeksbureau Accufacts in opdracht van Amnesty International een lek uit 2008, bij het stadje Bodo. Dat bleek minstens zestig keer groter dan Shell beweert. Volgens Shell, dat erkende dat roestvorming de oorzaak was, lekte er in totaal 1.640 barrel olie weg (1 barrel is 159 liter). Accufacts concludeerde na bestudering van videobeelden dat er 1 tot 3 barrel per minuut uit de breuk was gestroomd. Pas na 72 dagen werd de leiding gerepareerd. Tegen die tijd was er tussen de 103 duizend en 311 duizend barrel olie de omgeving in gestroomd. Amnesty wil vervol-

gens liefst alle olielekken onderwerpen aan onafhankelijke beoordeling. Shell heeft nog niet gereageerd, hangende de rechtszaak van 11 duizend (sic) bewoners uit Bodo tegen Shell. Shell roept Amnesty wel op te wachten met publicatie, om niet het risico te lopen het "publiek te misleiden met de schatting van Accufacts".

In een ander geregistreerd (video)geval, het lek bij Batan van 2002, stelde het JIT ter plekke vast dat slecht onderhoud de oorzaak is. Hoorbaar op de video probeert de leider van het onderzoek, een Shell-man, te verhinderen dat die oorzaak wordt vastgelegd in het rapport, maar het team noteert toch *equipment failure* als oorzaak, falend materieel. De volgende dag stuurt Shell een brief naar de gemeenschap waarin staat dat sabotage de oorzaak is, en dat de daders in de gemeenschap gezocht moeten worden. In enkele door Amnesty onderzochte gevallen wilde Shell, op onderzoek met vertegenwoordigers de overheid en de lokale gemeenschap, de oorzaak van de vervuiling niet ter plekke specificeren. Als reden gaven de Shell-mensen "dat ze dat onderdeel in hun kantoren moesten afmaken." Er zijn door Amnesty gedocumenteerde gevallen

Links Jongens zwemmen in een vervuild meer bij het dorp Bodo in de Nigerdelta. Boven Chief Emmah Pii uit Bodo laat een cameraploeg van Vroege Vogels de olie vervuiling zien. Rechts waarschuwingsbord van de Nigeriaanse staatsoliemaatschappij.

Oliemaatschappijen hoeven geen compensatie te betalen als de oorzaak sabotage, diefstal of vandalisme is

waarin Shell de oorzaak roestvorming eigenhandig heeft veranderd in sabotage. Maar hoeveel dit voorkomt is niet te zeggen.

Gemiste kans

De waarheid is gekleurd, praten erover explosief. Dat blijkt bijvoorbeeld tijdens het onderzoek van het milieubureau van de Verenigde Naties (UNEP) naar de olievervuiling in Ogoniland, in de Nigerdelta. UNEP is er op uitnodiging van de Nigeriaanse regering, en de studie wordt betaald door Shell (10 miljoen dollar). De rapen zijn gaar als de Britse krant *The Guardian* in 2010 meldt dat het onderzoek Shell bijna helemaal gaat vrijpleiten van schuld: slechts tien procent van de olievervuiling in Ogoniland zou het gevolg zijn van verouderde olie-installaties en nalatigheid, 90 procent is veroorzaakt door de bevolking. De krant baseert zich op uitspraken van Mike Cowing, de chef van het UNEP-team.

Vrijwel meteen distantieert UNEP zich van Cowings uitspraken. De genoemde percentages zouden schattingen zijn van de Nigeriaanse overheid, die zich baseert op cijfers van de olie-industrie. Bovendien was de opdracht niet om de oorzaken te achterhalen.

Het is een mooie gelegenheid voor Friends of the Earth Nigeria om fel uit te halen naar UNEP. Volgens directeur Nnimmo Bassey van FoE-Nigeria kan het rapport – dat dan nog moet uitkomen – bij voorbaat de prul-

lenbak in. "Dit is een geval van wie betaalt bepaalt."

Als het UNEP-rapport echter een jaar later uitkomt, gaat het alleen in algemene termen in op de oorzaken, en koppelt daar geen percentages aan. De hoofdconclusie is dat Shell de *best practices* van de olie-industrie noch zijn eigen procedures toepast. Dit rapport, met deze conclusie, is welkom bij Friends of the Earth en anderen.

Het UNEP-onderzoek is een gemiste kans om achter de waarheid te komen. Het team bezocht 200 locaties, inspecteerde 122 kilometer pijpleiding, nam vierduizend bodem- en watermonsters, onderzocht vijfduizend medische dossiers en belegde 264 bijeenkomsten met lokale gemeenschappen, waarbij meer dan 23 duizend mensen aanwezig waren. Zo'n onderzoek doe je niet zomaar over.

Cijfers

Wat is er wel aan cijfers beschikbaar? Vóór 1995 waren roestvorming van pijpleidingen en storingsen de belangrijkste oorzaak van lekkages, zegt Shell: tussen 1989 en 1994 zou ongeveer 28 procent een gevolg van sabotage zijn en ongeveer de helft van roestvorming. Niemand bestrijdt dit, waarschijnlijk vanwege het lage aandeel van sabotage.

De consensus over sabotage ná 1994 ontbreekt. Shell noemt sabotage de hoofd-oorzaak en geeft voor verschillende tijdvak-

ken percentages die variëren van meer dan 60 procent tot 98 procent. Die cijfers blijken niet altijd keihard. Over 2008 beweerde Shell met veel tamtam dat 85 procent was veroorzaakt door sabotage. Twee jaar later stelde het bedrijf dat percentage fors bij, naar 48 procent. Voor 2009 geeft Shell verschillende cijfers: 85 en 98 procent. Dat draagt niet bij aan de geloofwaardigheid.

De genoemde percentages hebben betrekking op de omvang van de totale olievervuiling als gevolg van sabotage, niet op het aantal olielekken. In 2008 was bijvoorbeeld één daad van sabotage (opgeblazen pijpleiding) verantwoordelijk voor de helft van de olievervuiling dat jaar. De cijfers zeggen ook niks over de gevolgen. Een relatief klein olielek kan in een gemeenschap van vissers desastreus zijn.

Het waarheidsgehalte is niet na te gaan. Amnesty International heeft Shell gevraagd de percentages te onderbouwen, maar heeft daar tot op de dag van vandaag geen antwoord op gekregen. Volgens Amnesty is er wel bewijs dat het aantal olielekken door vandalisme en sabotage de laatste jaren toeneemt, maar de organisatie noemt geen cijfers.

Tot frustratie van organisaties als Amnesty, Milieudefensie en Friends of the Earth beklijft in de publieke opinie slechts het beeld dat de meeste olievervuiling ontstaat door sabotage. Het gegoochel met percentages ontgaat de media. Langzaam maar →

Meestal stellen oliemaatschappijen de oorzaak van het lek vast

→ zeker groeit er een 'eigen schuld, dikke bult'- consensus in het Westen.

Geld, veel geld

Beeldvorming over sabotage versus roest is soms belangrijker dan de waarheid – aan beide zijden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit berichtgeving door het radioprogramma *Vroege Vogels*, van de VARA. Dat zond op zondagochtend 27 mei een item uit over de schuld van Shell aan een olielek bij het dorp K-Dere, in de Nigerdelta, waarbij 10 duizend liter olie is gelekt. Volgens *Vroege Vogels* blijkt die schuld "uit een intern, handgeschreven rapport van het oliebedrijf dat in handen is van VARA's *Vroege Vogels*." *Vroege Vogels* schrijft op zijn site: "Shell suggereerde de afgelopen weken nog in het nieuws dat er mogelijk sprake zou zijn van sabotage en oliediefstal door de lokale bevolking. Maar uit het document blijkt dat de pijpleiding door roest is gaan lekken." Dit bericht werd onder meer overgenomen door de websites van *NRC* en *de Volkskrant*, *Joop.nl* en *Nu.nl*.

Vroege Vogels voegt de eerste pagina van het 'interne handgeschreven rapport' bij het bericht. Dat is de voorpagina van het rapport van het Joint Implementation Team (JIT) dat het lek heeft onderzocht. Het is echter gewoon toegankelijk op de site van Shell Nigeria. *Vroege Vogels* heeft geen geheimzinnig rapport in handen. Een wat opgeblazen kwestie dus.

Shell blaast ook zaken op. Zij zegt dat het alle vervuiling zal opruimen, ongeacht de oorzaak. Dat klinkt ruimhartig, maar oliemaatschappijen zijn krachtens de Nigeriaanse wet verplicht alle olie vervuiling op te ruimen als ze een regio verlaten. En juist dat heeft Shell in veel gevallen nagelaten. Of het heeft gesaneerd beneden de eigen en internationale normen. Het imago van Shell lijkt harder onder deze nalatigheid als de troep niet door sabotage veroorzaakt is.

Imago is niet het enige. De inzet is geld, veel geld. Oliemaatschappijen moeten weliswaar altijd opruimen, maar hoeven geen compen-

satie te betalen aan gedupeerden als de oorzaak sabotage, diefstal of vandalisme is. Ze moeten wel uitbetalen voor slecht of achterstallig onderhoud aan de pijpleidingen, slecht beheer, menselijk falen, enzovoort. De compensatie kan in de miljoenen euro's lopen. Milieu- en mensenrechtenorganisaties en bewoners (groepen) in de Nigerdelta hebben er dus belang bij het aandeel sabotage laag te houden en oliemaatschappijen hebben het omgekeerde belang.

Eigen schuld

Er lijkt enige logica te zitten in de gedachte dat oliemaatschappijen geen compensatie hoeven te betalen in geval van sabotage of diefstal. Je moet saboteurs en dieven niet belonen of aanmoedigen. Maar de personen of organisaties die saboteren zijn niet noodzakelijkerwijs dezelfde als de gedupeerden. Wie zijn die saboteurs eigenlijk?

Veel sabotage wordt professioneel uitgevoerd, met apparatuur uit de olie-industrie, zegt Human Rights Watch (HRW) in een rapport van 1999. Het lijkt er volgens HRW op dat het veelal het werk is van aannemers die vervolgens worden ingehuurd om het lek te dichten en de vervuiling op te ruimen. Soms met stilzwijgende toestemming van het oliebedrijf. Een anonieme voormalige regeringsadviseur zei tegen HRW: "Het zijn vaak de chiefs (de traditionele leiders; red) die het (laten) doen. Een oliebedrijf regelt het vervolgens met de chiefs (dat wil zeggen: betaalt ze) door ze een contract te geven om de olie op te ruimen." Sinds die tijd is de oliediefstal verder geprofessionaliseerd.

Ook artikelen in wetenschappelijke tijdschriften ondergraven het voor de hand liggende frame: 'het zal wel sabotage en diefstal

zijn, want de mensen zijn arm en willen een oliemaatschappij dwingen compensatie te betalen'. De meeste onderzoekers benadrukken dat sabotage en illegaal bunkeren een zaak is van georganiseerde groepen met economische motieven. Lokale gemeenschappen protesteren juist. Zij worden opgezadeld met de gevolgen. Een medewerker van de voormalige Nigeriaanse president Obasanja zei tegen de BBC in 2008 dat illegaal oliebunkeren een waarde vertegenwoordigde van (toen) 60 miljoen dollar per dag. "They'd kill you, me, anyone, in order to protect it."

Gewapende bendes

Dat is waarschijnlijk niet overdreven. In de Nigerdelta leven 140 verschillende etnische groepen in negen staten met veel onderlinge spanningen, aangewakkerd door de grote olierijkdom, de ongelijke verdeling van de opbrengsten en de lasten, hoge jeugdwerkloosheid en zwak centraal staatsgezag. Bij elkaar een ideale voedingsbodem voor gewapende groepen die ideologie combineren met criminaliteit. Vaak krijgen zij bescherming van politici.

Een van de grootste en best georganiseerde gewapende groepen is MEND, Movement for the Emancipation of the Niger Delta, waarvan bewezen is dat ze betrokken is bij illegale oliehandel. Volgens de Amerikaanse Judith Burdin Asuni van het Academic Associates PeaceWorks vindt die olie zijn weg over de hele wereld, ook naar de Rotterdamse spotmarkt.

De vraag naar de wortels van sabotage is dus interessant, maar leidt tot een veel wezenlijker vraag: of getroffen gemeenschappen recht hebben op compensatie als sabotage de oorzaak is. Juridisch zuiver zou het zijn om de daders op te sporen, te berechten, de geleden schade op hen te verhalen en de rest van de gemeenschap te compenseren. Maar dat gebeurt niet. Shell verschanst zich achter het fort van de sabotage en de Nigeriaanse wet. Begrijpelijk dat de Nigerianen dat niet pikken. □

Beeldvorming over sabotage versus roest is soms belangrijker dan de waarheid

Mark Raemakers, 37

Project: Stichting Art Eko, www.arteko.nl

Waarom Art Eko? "Zeker bij de oprichting gebeurde er binnen kunst en ontwerp weinig met duurzaamheid en milieu. Ik wilde dat stimuleren met een website vol materialentips en informatie over bijvoorbeeld *cradle to cradle*. De site is tegelijk een podium voor duurzame kunstenaars waar ze goede contacten opdoen; publiciteit, uitnodigingen voor exposities, soms concrete opdrachten. Verder is het vrijblijvend; we hebben wel gedacht aan een duurzaam keurmerk, maar je moet kunstenaars en ontwerpers niet in een bepaald hokje duwen, dan worden ze opstandig. Terecht."

Hoe ontstond het idee?

"Ik wilde in 2007 een boek uitbrengen met

foto's van Nederlandse natuurijsbanen in de winter zonder ijs. Fondsen aanschrijven kan alleen als rechtspersoon, dus moest er een stichting komen. Dat bleek zoveel werk dat ik daar meer mee wilde doen. Art Eko kun je zien als een reactie op het postmodernisme; de afkeer die in de kunstwereld leeft van grote verhalen en ideologieën. Alles draait om het individu. Daarin zijn we doorgeschoten. Je zou het milieu als het nieuwe grote verhaal kunnen zien. Maar we moeten oppassen dat de klimaatdiscussie geen ideologische wordt. Het is geen kwestie van geloven, het moet onderbouwd worden met feiten."

Drijfveer? Ik ben als grafisch vormgever toch een soort doorgeefluik van informatie, de stichting is mijn werk al verdien ik er niets aan. Ik haal er veel energie uit, vooral door de contacten die je in de loop van de tijd op doet. Een hele rits grote namen heeft zich aan onze stichting verbonden. En van kunstenaars en ontwerpers (nu zo'n 180) krijg ik alleen maar positieve reacties."

"Dit is een reactie op de afkeer van grote verhalen en ideologieën"

Landgrabbing heet het, landroof. Grote bedrijven drijven mensen van hun land, met hulp van overheden en de Wereldbank. Zo ook in Oeganda. Friends of the Earth schreef een rapport. Dit zijn de gezichten. Tekst **Annamarie Opmeer** Beeld **Friends of the Earth**

Landloos

John Muiyisa is 49 en boert al 34 jaar in het dorp Kasenyi in West Oeganda. Zijn kleine boerderij ligt maar een paar meter van de rand van het Victoriameer en was omgeven door een dicht bos. John heeft door de jaren heen een koffieplantage en fruitplantage gehad op de 16 hectare gemeenschapsgrond. Met het inkomen kon hij een familie met negen kinderen onderhouden.

“Ik ben niet zo goed opgeleid,” zegt John Muiyisa, in een filmpje op de website van Friends of the Earth International, “want als je land hebt, dan weet je dat je een goede toekomst hebt.”

John's land ligt bij Kalangala, Oeganda, op Bugala, een eiland in het Victoriameer. Hij bewerkt het land al vanaf zijn 15e jaar. Tot er buitenlanders kwamen, die hem vertelden dat zijn land verkocht was en met vijf bulldozers alles platwalsten. “Als ik langs mijn land loop, en ernaar kijk, kan ik wel in tranen uitbarsten.”

De video is onderdeel van een campagne van Friends of the Earth international tegen dit zogenaamde *landgrabbing*, landroof. Want niet alleen John Muiyisa, maar heel veel andere mensen in Kalangala zijn plotseling hun leven kwijtgeraakt aan grote oliepalmbedrijven. Landroof is een groot probleem in heel Afrika, maar ook in Zuid-Amerika. Regeringen verkopen land aan grote bedrijven in het kader van ontwikkeling, maar laat mensen, die het voorheen prima voor elkaar hadden, daarmee onder het bestaansminimum terechtkomen.

De Wereldbank speelt een twijfelachtige rol. De bank legt al jaren nadruk op privatisering van land en stimuleert moderne, geconcentreerde landbouw. Dit heeft landroof in de hand gewerkt, zeggen Friends of the Earth, Via Campesina en andere organisaties in een verklaring. Uit het rapport blijkt dat de private leenbank van de Wereldbank in het verleden in Oeganda tien miljoen heeft bijgedragen voor tienduizend hectare aan palmolieprojecten door Wilmar International and BIDICO, op het eiland Bugala. De plantages beslaan bijna een kwart van het land daar, waaronder het land van John Muiyisa. →

→ De Wereldbank heeft in 2010 weliswaar een nieuwe set regels voor verantwoorde landbouw aangenomen. Maar Friends of the Earth en Via Campesina stellen dat dit het probleem niet oplost, maar slechts legitimeert. Milieu- en boerenorganisaties vinden het een slechte zaak dat de Wereldbank het vooral heeft over hoe lokale gemeenschappen kunnen profiteren van de grote landaanpakken, in plaats van hoe ze toegang tot hun land kunnen behouden. “Overheden moeten landroof stoppen, in plaats van proberen de meest negatieve effecten te neutraliseren”, zegt Kirtana Chandrasekaran van Friends of the Earth International. Als onderdeel van de campagne bracht Friends of the Earth een rapport uit over de situatie op het eiland Bugala, Oeganda. Het rapport komt precies op het moment dat de Wereldbank een jaarlijkse vergadering heeft over landbouw en armoede, in Washington D.C., waar ook weer vooral aandacht is voor het verzachten van de effecten, niet het voorkomen van landroof.

Het verzet groeit gelukkig. *The Guardian* meldt dat in Mali in 2011 een boerenconferentie is gehouden om landroof te bespreken, in april dit jaar opgevolgd in Sierra Leone door een conferentie voor gemeenschappen getroffen door landroof. De milieuorganisatie is een briefencampagne gestart naar de lokale overheden van Oeganda om de situatie te stoppen. Meedoen kan op: www.foei.org/en/what-we-do/land-grabbing □

▲ Fiona Nankya, 28, woont in het kleine dorp Kasenyi. Drie maanden geleden verloor ze land aan de plantage. Nu heeft ze slechts een halve hectare over. Hier verbouwt ze cassave en banaan.

> Joseph Kujjaga, 33, is een visser uit het kleine dorpje Kasenyi, Kalanga. Hij is een van de velen die een dramatische teruggang zien in de visvangst. Hij zegt dat sinds het kappen van het bos, het water aangetast is, en daarmee hun inkomens.

▼ John Zziwa is een boer uit het dorp Njoga, dat omgeven is door palmlantages. John's buren, (Epson en Rosemary) hebben zich bij het plantageproject aangesloten en meer dan 16 hectare beplant met oliepalmen. In plaats van door een tropisch bos, loopt hij nu naar huis door een plantage.

▲▲ Er zijn veel mensen zoals Edward Okello. Ingehuurd vanaf het vasteland, werkt hij op de plantage om het eens zo dichte tropische bos te kappen. Hij ziet zijn werk niet als destructief, hij is gewoon blij dat hij een baan heeft.

▲ Een paar mannen met hun machines op een net vrijgemaakt stuk grond aan de oever van het meer. Het land, waarvan lokale bewoners dachten dat het gemeenschapsgrond was en daarom vrij te gebruiken, was plotseling in de handen van plantageeigenaar BIDCO.

< Edison Musiimenta, Rosemary Nabukeera en dochter Maureen Nuwagaba zijn van het vasteland gekomen. Acht jaar geleden kwam Edison werk zoeken. Hij was zo onder de indruk van de kwaliteit van de grond en de gewassen, dat hij iemand om een klein plotje vroeg om op te boeren. Edison is nu een van de grotere houtskoolproducenten. Hij verkoopt enorme zakken brandstof aan een handelaar op het vasteland. Voor elke zak ontvangt hij 10 duizend shillings (€3,-). Dit alles loopt gevaar door de ontwikkeling van de plantage.

Trolleybussen en trolleytrucks

De beste oplossingen krijgen zelden de meeste aandacht. Sinds enkele jaren wordt de elektrische auto met veel fanfare naar voren geschoven als een duurzaam transportalternatief. Maar het grote obstakel voor een doorbraak ervan is al 100 jaar hetzelfde: de batterij. Die introduceert extra gewicht en beperkt de autonomie van het voertuig, terwijl de productie ervan ook nog eens veel energie kost.

Ondertussen spreekt vrijwel niemand over trolleybussen en trolleytrucks: voertuigen die net zo elektrisch zijn als een elektrische auto, maar hun energie niet uit een batterij halen. Wel uit een bovenleiding, net zoals een tram of een trein. Trolley's hebben daarom niet de nadelen van elektrische auto's. Bovendien hebben ze ook een belangrijk voordeel tegenover een tram of een trein: een netwerk van trolleybussen of trolleytrucks kan veel sneller en goedkoper worden aangelegd, want er zijn geen rails nodig.

De eerste commerciële trolleybuslijn dateert al van 1901. Tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw kende de technologie een enorm succes. In de jaren vijftig waren er wereldwijd zo'n 900 trolleybusdiensten actief. Maar een deel daarvan werd in de jaren zestig en zeventig opgedoekt, vooral in Westerse landen. Momenteel rijden er wereldwijd nog in zo'n 359 steden trolleybussen rond, één daarvan is Arnhem. De drie grootste netwerken wereldwijd bevinden zich in Moskou, Minsk en Peking. De drie grootste systemen in de Europese Unie zijn in Athene, Riga en Boekarest. Duidelijk is dat de technologie werkt, anders zou ze niet op zo veel plaatsen al zo lang gebruikt worden. Dat kan niet van de elektrische auto worden gezegd, een even oude technologie die nagenoeg volledig verdween in de jaren 1920.

De trolleytruck heeft een even lange geschiedenis als de trolleybus, maar werd nooit zo populair. Naar de toekomst toe lijkt ze nochtans minstens evenveel potentieel te hebben. Het Duitse ingenieursbedrijf Siemens kondigde in mei aan dat het proefprojecten uitvoert met vrachtwagens die hun energie uit een bovenleiding halen. Het gaat om hybride voertuigen met een elektrische motor en een dieselmotor. Elektronica zorgt ervoor dat de voertuigen makkelijk kunnen overschakelen van elektrisch rijden naar rijden op diesel en andersom. Siemens testte het systeem al in Duitsland, en plant twee andere pilotprojecten in Californië.

Kris De Decker is oprichter van *Lowtech magazine*. Elk nummer geeft hij ons feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

Lowtech

In 2050 moet de helft van het aardgas groen gas zijn. Maar wat is dat eigenlijk, groen gas? En is het wel groen? Tekst Harry Perrée Beeld iStockphoto

Groen gas heeft een vies luchtje

Waar bietenpuntjes, bietenblad en bietenpulp al niet goed voor zijn. Suiker Unie heeft vorig jaar november een installatie in gebruik genomen die jaarlijks 100 duizend ton bietenafval en ander plantaardig restmateriaal gaat vergisten. In het Groningse Vierverlaten neemt de suikerproducent dit jaar eenzelfde vergister in gebruik. Die leveren samen 25 miljoen kuub gas aan het aardgasnet, genoeg voor 15 duizend huishoudens. Dat verdubbelt zowat in één klap de Nederlandse productie van groen gas, in 2011 nog 35 miljoen kuub. Groen gas zit in de lift. Maar eerst: wat is groen gas? Wie zich door een energiebedrijf 'groen gas' laat verkopen, koopt waarschijnlijk doodnormaal (fossiel) aardgas. Met als extraatje dat het energie-

bedrijf voor een paar euro per maand de CO₂-uitstoot van dat verbrande aardgas compenseert door ergens op deze wereld mee te betalen aan de aanplant van bos of een ander project dat de CO₂-uitstoot vermindert. Steeds vaker, en ook in dit artikel, staat 'groen gas' echter voor biogas dat wordt opgewerkt tot aardgaskwaliteit.

Vergisten

Biogas komt vrij bij vergisting van biomassa. Van oudsher wordt biogas opgevangen bij stortplaatsen, waar afval min of meer spontaan vergist, en bij slibvergisters van rioolwaterzuiveringsinstallaties. Nu komen daar steeds meer biovergisters bij, waarin boeren of andere ondernemers koeienmest vergisten. Om het energierendement op te krikken, gooit de boer daar in toenemende mate

plantaardig afval bij. Dan heet het covergisting, zoals aardappelschillen, bierbostel of bermgras. Het vrijkomende biogas kan in een gasmotor direct dienen als brandstof voor een generator die elektriciteit opwekt. Maar het biogas (methaangehalte van 55 tot 65 procent) kan ook worden opgewerkt tot de kwaliteit van aardgas (methaangehalte van 82 procent) en als groen gas het aardgasnet worden ingepompt.

Vorig jaar trokken groengasprojecten de geldpot van de Subsidieregeling Duurzame Energie (SDE) grotendeels leeg. Van de beschikbare 1,5 miljard euro, ook bedoeld voor zon- en windenergie, ging 1 miljard euro naar groengasprojecten.

Niettemin zijn er nog genoeg hobbels te nemen, laat regioconsultant Har van Himbergen van Stichting Groen Gas weten. "Veel projecten hebben een SDE-beslik-

"Kunstmest strooien, gewasbeschermingsmiddelen gebruiken om het gewas vervolgens in de vergister te gooien... dat is onverantwoord"

king gekregen, maar realisatie is er nog niet altijd. Voordat ze gaan bouwen moeten ze een *business case* hebben, om financiering bij de bank te krijgen." En die houdt nogal eens de hand op de knip, merkt hij. "Bij covergisting zie je dat men aan de voorkant biomassa moet inkopen en aan de achterkant digestaat (het 'afval' van de biovergister, h.p) moet afzetten. Het is lastig om daar langjarige zekerheid voor te krijgen." Bovendien zijn de regionale aardgasnetten niet berekend op de extra aanvoer van groen gas. "Op een zomeravond, als er weinig mensen zijn die gas gebruiken, is het net regelmatig fysiek vol."

Netbeheerders

Om dit soort, vooral technische problemen te bespreken, kwam in april op de conferen-

tie Groen Geeft Gas in het Overijsselse Dalfsen een publiek van vooral technici van netbeheerders, onderzoeksinstituten en adviesbureaus bij elkaar. Centrale vraag: hoe kun je het gas zo probleemloos mogelijk door de pijpen laten lopen? Zo was er het voorbeeld van gas dat naar limoen geurde, doordat de vergister er een partij citroenschillen had ingekeept. En dat terwijl gas, omwille van de veiligheid, toch echt naar gas moet ruiken. "Wij hebben nog een rij leerpunten te gaan", concludeert Han Fennema, voorzitter van Netbeheer Nederland, dan ook. Buiten beschouwing blijft deze dag hoe duurzaam groen gas nu eigenlijk is. Je zou haast denken dat de benaming 'groen gas' als duurzaamheidscertificaat wordt gezien. Eerlijk is eerlijk, er is een uitzondering. In

de zaal zit Ben Alders met zijn vrouw. Het echtpaar heeft, samen met hun twee zonen, een rundveebedrijf in Overloon. Vader en moeder bezoeken de conferentie, terwijl hun zonen voor de 140 koeien zorgen. De familie heeft een vergunning klaar voor een stal en een vergister, maar wacht nog af. Ze wil geen maïs in de vergister gooien. "Wij zijn eigenlijk een stadsboerderij", analyseert Alders in de pauze. "In Nederland kijkt iedereen over je schouder mee. Kunstmest strooien, gewasbeschermingsmiddelen gebruiken om het (gewas) vervolgens in de vergister te gooien... dat is onverantwoord." Voorman Eric Douma van de boerenlobbyclub LTO heeft er even eerder de zaal al voor gewaarschuwd: "Wij maken eerst voedsel, dan voedsel voor de dieren en daarna kijken we naar *fuel* (brandstof, h.p.). Dus kijk goed →

Vorig jaar trokken groengasprojecten de geldpot van de Subsidieregeling Duurzame Energie grotendeels leeg

→ naar de cascadering (de voorkeursvolgorde voedsel-diervoedsel-brandstof, h.p.). Want als je dat niet goed doet, krijg je die boemerang keihard terug.”

Gasrotonde

Die woorden lijken aan dovemansoren gericht. Hoewel groen gas nog in de kinderschoenen staat, zien de overheid en de gassector het helemaal zitten. Zij willen Nederland internationaal een rol laten spelen als productie- en distributieland door ons land als ‘gasrotonde’ op de kaart te zetten. Het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie mikt erop dat in 2014 300 miljoen kuub groen gas het aardgasnet wordt ingepompt. Op een totale Nederlandse aardgasproductie van 75 miljard kuub in 2011 is dat een druppel, maar dat moet drastisch veranderen.

In een van de *Green Deals* – afspraken over duurzame initiatieven tussen de rijksoverheid en bedrijven, organisaties of andere overheden – spreken overheid en gassector af dat het aandeel groen gas doorgroeit naar 3 miljard kuub in 2025-2030 en uiteindelijk 30 miljard kuub in 2050. Omdat de Nederlandse aardgasbel intussen langzaam leegraakt, beslaat groen gas in 2050 maar liefst de helft van de gasproductie.

Kritiek

Stichting Natuur en Milieu bekijkt de geplande explosieve groei van groen gas met argusogen. Vorig jaar bracht de milieclub het kritische rapport *Heldergroen Gas* uit. Bekijk het groengasbeleid eens even van een afstand, zegt het rapport met zoveel woorden: groen gas = duurzame energie = klimaatbeleid = CO₂-reductie. Dáár zou het bij biogas allemaal om moeten draaien: wat is de goedkoopste manier om de CO₂-uitstoot terug te brengen?

Dus zet het rapport de opties op een rij. De goedkoopste manier om CO₂-uitstoot te

vermijden is biogas te gebruiken voor verwarming van gebouwen (stadsverwarming) of bijvoorbeeld een zwembad. “Het voordeel is dat je biogas dan niet hoeft op te werken tot kwaliteit van aardgas. Dan bespaar je heel veel kosten en energie”, legt Willem Wiskerke van Natuur en Milieu uit. Ook biomethaan in de tank van de auto stoppen is relatief goedkoop. Biogas opwerken tot aardgaskwaliteit is ruim twee keer zo duur. Toch wil Natuur en Milieu groen gas niet in het verdomhoekje schoppen, benadrukt Wiskerke. “Als er geen warmtevraag is in de omgeving en je geen pompstation kunt plaatsen, kan groen gas een goede oplossing zijn. Maar nu wordt er in Nederland op gestuurd dat van alle biogas groen gas wordt gemaakt.” Dat komt, meent hij, “door de belangen van de aardgassector. Die zoekt naar alternatieven voor aardgas en doet dat zó effectief dat alles nu wordt ingericht op die ene techniek – groen gas – in plaats van op het doel te sturen.”

Niet duurzaam

Kwalijker dan het lage (CO₂-)rendement van groen gas is dat niet alle grondstoffen duurzaam zijn. Voor afval zoals bermgras of maïstengels is de vergister de nuttigste bestemming. Maar voor gewassen die concurreren met voedselgewassen ligt dat anders. Wiskerke: “Aardappelschillen worden nu vergist, terwijl die eerder tot veevoer werden verwerkt. Dat veevoer moet nu ergens anders vandaan komen. Dan verplaats je het probleem.” Als de varkens geen schillen meer krijgen, is extra soja-import nodig uit bijvoorbeeld Argentinië. “Dat leidt weer tot extra ontbossing daar.”

Het doet denken aan de ontbossing die schuilgaat achter hamburgers: tropisch regenwoud wordt gekapt om soja te verbouwen als voer voor vleesrunderen. Bij biovergisting ligt de oplossing voor de hand, aldus Wiskerke: verbied bijmengen van

voedselgewassen en veevoer.

Geert Bergsma van advies- en onderzoeksbureau CE Delft bevestigt het probleem. Dat de overheid en de gassector de lat hebben gelegd bij 50 procent groen gas in 2050 noemt hij “een wilde gok”. Zo’n hoog percentage is alleen haalbaar door op grote schaal biomassa te importeren. “Men denkt aan het grootschalig vergassen van pellets (korrels geperst houtafval, h.p.) en hout. Wij zeggen: Let op, dan concurrer je keihard met de elektriciteitssector. (...) Bij een grote extra vraag van de gassector is de vraag: waar haal je dat hout vandaan? Gaan we de bossen in Canada opstoken? De biodiversiteit in productiebossen zal lager worden.” Weliswaar is er een norm die regels stelt over de duurzaamheid van biomassa, maar die is vrijwillig en bevat bovendien geen harde eisen over concurrentie met voedsel. Een Europese norm is in de maak, maar of die stevige grenzen gaat stellen, is de vraag. En die grenzen zijn er hoe dan ook. Samen met het Planbureau voor de Leefomgeving heeft CE onlangs de verkenning *Biobased economy in 2030* gemaakt. “Daar kwam uit dat je wereldwijd 10 tot 20 procent van de economie *biobased* kunt maken”, zegt Bergsma. Er is eenvoudigweg niet meer duurzame biomassa beschikbaar. “De discussie gaat steeds meer om de vraag: wie gaat het beschikbare land gebruiken: is het voor voedsel, veeteelt, papier of voor biomassa-productie. Je krijgt steeds meer concurrentie.” Groen gas is dus niet per definitie groen gas. □

Rob Hagenouw, 52 en **Nicolle Schatborn**, 48
Project: Keuken van het Ongewenst Dier, kvhod.blogspot.com

Waarom de Keuken van het Ongewenst Dier?

“Deze conceptuele installatie wil een maatschappelijk statement maken over hoe vreemd er in Nederland met beesten wordt omgegaan. We verkopen snacks van vlees dat anders verloren gaat. De keuken moet het werk doen, maar we

proberen wel reacties uit te lokken. Bijvoorbeeld met de My Little Pony Burgers – die paardjes staan ook in de keuken. Als mensen zich realiseren wat voor vlees het is, komt het achterliggende verhaal vanzelf.”

Hoe ontstond het idee? “Bij het researchen voor een project kwamen we letterlijk ontzettend veel ganzen tegen. Ideaal om iets van te koken, bedachten we. Een kok waar schuwde dat zelf vangen teveel stress ver-

oorzaakt bij die beesten; dat verpest het vlees. Pas toen hij het nummer van een Schipholjager gaf, begon ons iets te dagen. Dat ganzen afgeschoten worden omdat ze overlast veroorzaken en het vlees grotendeels wordt vernietigd; er is geen afzetmarkt voor. Raar, want het is niet duur en tijdens de kerst eet men het wel. Dus maakten wij de Croquet de Schipholjagers.”

Drijfveer? “We brengen verhalen over eetbare ongewenste dieren bij elkaar. Paarden waren bijvoorbeeld jarenlang het statussymbool van de bloeiende economie, inmiddels zijn ze gedegradeerd tot slachtproduct. In Nederland wordt paard nauwelijks gegeten – dat verdwijnt in Italië en Spanje in de worst. Tegelijk zit in dertig procent van de snacks absurd goedkoop paardenvlees uit Zuid-Amerika. Of muskusratten, die moeten worden uitgeroeid omdat ze onze dijken ondermijnen. Tachtigduizend pelsen gaan gewoon de oven in. Dat soort dingen vinden we raar.”

“We brengen verhalen over eetbare ongewenste dieren bij elkaar”

“Bij een grote extra vraag van de gassector is de vraag: waar haal je dat hout vandaan? Gaan we de bossen in Canada opstoken?”

Rio Arapiuns, Pará:
Inheemse gemeenschappen blokkeren transport vermeend illegaal hout

Het Zuid-Amerikaanse Amazonegebied speelt een belangrijke rol in het debat over de CO₂-uitstoot en de opwarming van de aarde. Zonder een oplossing voor het probleem van ontbossing komt er geen oplossing voor de klimaatcrisis, zo betoogden Nobelprijswinnaars in de aanloop naar de VN-klimaatconferentie van 2009 in Kopenhagen. Deze maand vindt in Brazilië de VN-conferentie over duurzame ontwikkeling Rio+20 plaats. Maar terwijl in Rio de Janeiro wordt onderhandeld over verdragen die moeten leiden tot een duurzame toekomst, worden elders in het land Amazone-activisten bedreigd. Het behoud van het tropisch regenwoud in het Amazonegebied gaat iedereen aan, maar is op de eerste plaats een zaak van de lokale

bewoners. Tenminste, dat vinden zij zelf. Het is hun land, zo betogen zij in reacties op de bemoeienis van de rest van de wereld met hun binnenlandse aangelegenheden, te weten hun leefgebied. Als de wereld iets wil met de Amazone, zal er geluisterd moeten worden naar de mensen die er wonen en werken, niet alleen naar de inheemse volken, maar ook naar al die miljoenen anderen die wonen langs de rivieren en in de vele steden. In realiteit laten de eigen regering én buitenlandse NGO's dit vaak na en zijn met name lokale activisten hun leven niet altijd zeker.

Sta-in-de-weg

Waar de pirarucu vandaan komt die wordt verkocht op de vismarkt in de haven van Manaus, hoofdstad van de Braziliaanse deel-

staat Amazonas, het gaat mij niets aan, zo krijg ik te horen. En de directeur van recyclingbedrijf Coplast vraagt zich hardop af waarom westerlingen het altijd over duurzaamheid moeten hebben? Wat hebben wij zelf bewaard? Nee, *gringos*, buitenlanders zijn hier niet altijd populair. Eerst met onze leefwijze de wereld naar de verdoemenis helpen en dan hier komen 'zeuren' over het regenwoud.

In deze sfeer worden activisten die opkomen voor een duurzame Amazone vaak gezien als mensen die de ontwikkeling en economische groei tegenhouden. Zij zijn een sta-in-de-weg van grootgrondbezitters en industriëlen die weinig op hebben met de milieuwetgeving. Die worden bij hun illegale praktijken vaak geholpen door lokale politici. Voeg daarbij een milieupolitie die te

weinig macht heeft om echt een vuist te maken en overheden die misdaden tegen het milieu achteraf legaliseren en wij zijn in het wilde westen van de Amazone. Met desastreuze gevolgen. Zoals intimidatie en bedreiging.

Die komen vooral voor in de staten Pará en Mato Grosso. Internationaal bekend is de moord op de Amerikaanse zuster en mensenrechten- en milieustrategie Dorothy Stang in 2005. Vorig jaar werden, eveneens in Pará, José Claudio Silva en zijn vrouw Maria do Espírito Santo Silva om het leven gebracht, om hun protesten tegen de illegale houtkap. Drie dagen later werd Adelino →

Op de VN-top Rio+20 zal weer veel worden gesproken over het behoud van de Amazone. Aan de lokale bewoners wordt zelden iets gevraagd. Activisten die voor hen inzetten, zijn hun leven niet zeker. Tekst Cornell Evers Beeld Cornell Evers en ©Greenpeace/Alberto César Araujo

Geveld door goede bedoelingen

Met de klok mee Overstroming in Manacapuru, Amazonas; Mars in Anapu, Pará voor de vermoorde zuster en activiste Dorothy Stang; Visverkoop aan overstromde straat in Manaus, Amazonas; Ontbossing in Glebe Nova Olinda, Pará.

→ “Dinho” Ramos, de voorzitter van een organisatie van kleine boeren, in Rondônia neergeschoten.

Collega en voormalig Greenpeace-fotograaf Alberto César Araujo uit Manaus weet hoe risicovol het kan zijn om te berichten over kwesties waarbij economische belangen en het milieu maar ook mensenrechten lijnrecht tegenover elkaar staan. In 2008, toen hij voor een tijdschrift aan een special over Amazônia werkte, kreeg hij 's nachts, in opdracht van de grondzwendelaar João Cleber, zeer onaangenaam bezoek. Araujo: “Twee pistoleiros drongen mijn hotelkamer binnen om mijn apparatuur en foto's te stelen, zodat ik niet meer kon werken. Ik hield me slapende. Ze namen alleen de verkeerde tas mee, haha. Of ik bang was? Wat dacht je! Ik heb me vijftien minuten heel stil gehouden.” De intimidatie beperkt zich niet tot Brazilië. Op 20 augustus 2007 werden Alberto, activisten van Greenpeace, medewerkers van OPAN (Operação Native Amazônia) en enkele Europese journalisten door boeren en politici uit Juína in de staat Mato Grosso zwaar gehinderd toen ze met toestemming van de

overheid het nabijgelegen gebied van de Enawene Nawe stam wilden bezoeken.

Sociale verbetering

Net als veel anderen in Manaus is Eliberto Barroncas niet echt positief over de aanwezigheid van buitenlandse NGO's in het gebied. Zijn motivatie is echter van heel andere aard dan die van de grootgrondbezitters. Eliberto Barroncas is muzikant, kunstenaar, dichter en docent muziek en kunst aan onder andere de universiteit van Amazonas. Hij is de spil van *Escada sem degraus*, een collectief van kunstenaars. Zij werken met dans, theater, muziek, poëzie, literatuur en sociale projecten. Zo willen ze een vorm van educatie creëren die moet leiden tot een grotere bewustwording van de eigen cultuur van de Amazonebewoner en van diens relatie tot de natuur. Barroncas: “Ik heb via mijn werk met deze organisaties te maken gehad en heb nog nooit enige sociale verbetering gezien die het gevolg was van hun activiteiten. Het ontbreekt ze vaak aan kennis van de mensen hier, hoe die in elkaar zitten, hun culturele

achtergronden. Het merendeel van hun werk gaat over cijfers, statistieken. Soms maken ze bepaalde problemen ook alleen maar erger.”

Hij noemt de vele zelfmoorden onder jongeren van de inheemse volken in het stroomgebied van de Amazone. Deze nemen de laatste jaren enorm in aantal toe. Barroncas: “Dat gebeurt in het gebied van de Alto Solimões (Amazonerivier), en in het gebied van de Alto Rio Negro. Daar werken overal NGO's. Door de vele mogelijkheden tot communicatie die hen worden geboden, worden deze jongeren geconfronteerd met een werkelijkheid, met rolmodellen die voor hen onbereikbaar zijn. Tegelijkertijd verliezen ze het contact met de tradities van hun gemeenschap en de waarden van hun eigen cultuur.”

Met zijn muziekgroep, het daar legendarische Raízes Caboclas, speelde Barroncas twintig jaar geleden in Rio de Janeiro tijdens Earth Summit ECO 92, voorloper van Rio+20. Wat verwacht hij van Rio+20? Barroncas: “In 1992 werd er over de toekomst gepraat. Die zou heel anders worden. Wij zijn nu in die

toekomst en er is niets veranderd. Het is eigenlijk alleen maar erger geworden. Het minste is dat mensen eindelijk erkennen dat er wat aan de hand is en daar wat mee doen.”

Genoeg martelaren

Geweld. Het is alom aanwezig, in de mannen die op straat mijn foto's opeisen, in de politieagent in burger die een ongeluk veroorzaakt en een slachtoffer toeschreeuwt dat hij een “filho da puta” (“hoerenzoon”) is, in de afwezigheid van bekenden van mij, dood door mes of kogel. Milieu- en mensenrechtenorganisaties in Amazonas zijn de bedreigingen, die zij zien als gevolg van een falende politiek, zat.

Zoals Carlos César Durigan. Hij is geograaf en coördinator van Fundação Vitória Amazônica (FVA). Deze Braziliaanse NGO heeft zijn basis in Manaus en heeft als doelstelling de

bescherming van het milieu door verbetering van de levensomstandigheden in de kleine gemeenschappen in het binnenland. De stichting doet dat door duurzame exploitatie van het regenwoud te bevorderen en mensen te helpen bij het opzetten van bedrijfjes. FVA is vooral actief in het gebied van de Rio Negro en werkt daar onder andere met het samenwerkingsverband van inheemse volken van de Rio Negro (FOIRN) en met Instituto Socioambiental (ISA), een van de grootste NGO's op het gebied van duurzaamheid in Brazilië.

Durigan: “Het geweld neemt enorm toe. Vooral ook in de stad. Het richt zich tegen personen die een andere manier van leven verdedigen, maar ook tegen mensen met een sociale duurzaamheidsagenda. Veel activisten zijn banger dan voorheen. Bescherming door politie is er niet of nauwelijks. Daar is geen mankracht voor. Of geen interesse. Ze vinden het niet nodig. Er is geen economisch belang mee gemoeid. Zeker niet in de gebieden van de inheemse volken.” Samen met twintig organisaties, waaronder NGO's, burgerinitiatieven, kerkelijke actiegroepen en adviesorganen van inheemse volken, stelde FVA naar aanleiding van Rio+20 een pamflet op waarin regering en burgers worden opgeroepen “een halt toe te roepen aan de verslechterende milieusituatie die zich momenteel ontvouwt in Amazonas.” Daarin staat te lezen: “Een golf

van geweld is het resultaat van het achterwege laten om maatregelen toe te passen die het gebruik van de natuurlijke rijkdommen regelen en de rechten van de traditionele mensen in de staat waarborgen. In een recente brief verklaarden de bewoners van het duurzame Mamirauá reservaat (halverwege de grens met Colombia): Wij hebben al genoeg martelaren gehad, wij willen in vrede met onze families kunnen leven.”

Greenwash

Het pamflet van de twintig is duidelijk en stelt de overheid medeverantwoordelijk voor het geweld tegen activisten. Die overheid is ook betrokken bij projecten die volgens critici niet (sociaal) duurzaam zijn maar wel als zodanig worden gepromoot. Zoals Fundação Amazonas Sustentavel (FAS). FAS begon als initiatief van enkele zakenmensen en de vorige gouverneur Eduardo Braga, nu senaatsvoorzitter in Brasilia. FAS is internationaal bekend door onder meer een samenwerkingsverband met Google Street-view, waardoor mensen in de hele wereld via hun computer kunnen inzoomen op de natuur en enkele dorpen in het gebied van de Rio Negro. Daar werd in recordtijd publieksdomein tot beschermd gebied verklaard.

De bewoners was niets gevraagd. Zij krijgen van FAS maandelijks in het kader van het Bolsa Floresta programma een uitkering van 50 reais (28 dollar). Bolsa Floresta wordt door velen controversieel genoemd. Carlos César Durigan van FVA gebruikt de term ‘greenwash’. De bewoners worden verplicht tot duurzaam gebruik van het regenwoud. Hout kappen om een dak te repareren of een kano te bouwen volgens de tradities, is verboden. Net als maniok en andere gewassen verbouwen. Een echte keuze is er niet. Velen leven onder de armoedegrens.

FAS, die aanwezig zal zijn op RIO+20, werd voor haar REDD-programma (beschermen van bossen om CO₂-uitstoot te voorkomen, red.) in het stroomgebied van de rivier de →

“Of ik bang was? Wat dacht je! Ik heb me vijftien minuten heel stil gehouden” Alberto César Araujo

→ Juma internationaal geprezen. Veel bewoners begrijpen daar niets van. De verhalen over de negatieve gevolgen, vooral sociaal, zijn legio. Onder de critici zijn veel burgerinitiatieven, maar (opvallend) geen lokale pers. “Niemand in de pers hier, geen krant, geen tijdschrift mag kritiek op FAS publiceren”, zegt een journalist die anoniem wil blijven. “Zij zijn heel machtig. Het is niet illegaal wat zij doen, wel immoreel.” Kritiek is er wel op internet en in internationale media. Die worden door FAS gewaarschuwd dat er nauwlettend zal worden gekeken naar eventuele politieke gevolgen.

In het eerder genoemde pamflet van de twintig NGO's staat: “Traditionele gemeenschappen wachten, net als de rest van de maatschappij, nog altijd op een daadkrachtige politiek die de strijd aangaat met de ontbossing en die de kwaliteit van leven van de bosmensen verbetert. Deze politiek zou alle aspecten van de kwetsbare levensomstandigheden van de traditionele gemeenschappen onder de loep moeten nemen, en die niet alleen maar verdoezelen met programma's en projecten met beperkte impact, zoals het Bolsa Floresta programma.”

Overstroming

Ik rij samen met een collega uit Manaus naar Manacapuru, een stadje aan de Rio Solimões, 80 kilometer zuidwaarts, om daar de overstroming te fotograferen. Overstromingen zijn in dit deel van de wereld geen uitzondering. Ze komen ieder jaar weer en dragen bij aan de grote biodiversiteit van het ecosysteem. Dit jaar staat het water net als in 2009 extreem hoog. Klimaatverandering? Het natuurverschijnsel La Niña? Wie zal het zeggen. Een combinatie van beide lijkt het meest waarschijnlijk.

We rijden over de drieëneenhalve kilometer lange brug die sinds kort de beide oevers van de Rio Negro met elkaar verbindt. Er was veel kritiek op de bouw, vanwege de torenhoge kosten en omdat de brug het achterliggende natuurgebied openlegt, dat zo gemak-

kelijk toegankelijk wordt voor illegale houtkap en andere criminele activiteiten. De drugsmokkel vaart er in ieder geval wel bij. Controle is er nauwelijks.

In Manacapuru staan veel straten blank. Een man klaagt over de muggen, de stank, de overheid die het laat afweten. In het water voor de ingang van het gesloten gemeentekantoor spelen kinderen. Enkele dagen later, op de dag dat ik vertrek, bereikt het water in de Rio Negro een historische hoogte en laat mijn camera het in de stromende regen afweten. Uit de kraan komt echter geen druppel water.

Valse activisten

Einde verhaal? Na terugkeer thuis in Amsterdam kom ik via twitter in contact met Danilo Degra, zoöloog en muzikant in Rondônia. Met zijn rockband Projeto Bioart wil hij een bijdrage leveren aan een groter milieubewustzijn, eerst en vooral in Brazilië zelf. Om die reden streeft hij voorlopig geen internationaal succes na. Degra: “Onze betrokkenheid is bij de mensen hier, de bevolking van Amazônia. Waarom in Europa of Azië toeren, terwijl hier onze wortels en doelstellingen liggen?”

Voor Danilo Degra is de toekomst van het Amazonegebied op de eerste plaats een zaak van de bewoners zelf. Onbewust vat hij in

Rio+20 staat ook wel bekend als de *Earth Summit*, voluit: de Conferentie voor Duurzame Ontwikkeling van de VN. De allereerste vond veertig jaar terug plaats in Stockholm, Zweden. Twintig jaar geleden vond de tweede top plaats in Rio, dat is waarom deze top Rio+20 heet. Dit is overigens de vierde top. De derde vond plaats in Johannesburg, Zuid Afrika. Van alle groene toppen zijn dit wel de grootsten. De thema's en doelen zijn dan ook wat groots en vaag. Het is overigens niet gezegd dat wereldleiders allemaal aanwezig zullen zijn. Obama wordt onder druk gezet, maar was het eigenlijk niet van plan, en ook Rutte stuurt iemand anders. Zoals gebruikelijk is er rond de top ook een tegentop van maatschappelijke organisaties en sociale bewegingen, de *People's Summit*.

Thema's • Een groene economie in de context van duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding. • Het institutionele raamwerk voor duurzame ontwikkeling.

Doelen • Zekerstellen van hernieuwde politieke steun voor duurzame ontwikkeling. • Vaststellen van de voortgang en de gaten in de implementatie van de uitkomsten van de grote toppen over duurzame ontwikkeling.

• Nieuwe en opkomende uitdagingen bespreken.

zijn verklaring bovenstaande grotendeels samen. Degra: “Wat moeten wij met adviezen van Europeanen. Zouden die het waarderen als Brazilianen hen kwamen vertellen hoe de economische crisis op te lossen? Eerst moeten de mensen hier bewust worden gemaakt. Het is onzinnig om hier te komen om te helpen als de mensen zelf niet willen. Maar als mensen komen, dan is het handig als ze zich verdiepen in onze werkelijkheid, in onze cultuur. Er lopen hier heel wat valse activisten rond, mensen die zich 'Amazone caboclo' noemen maar nog nooit *acai* met *farinha* hebben gegeten. Als je hier alleen maar komt om foto's van onze inheemse bevolking te maken, een cover voor een tijdschrift of krant, zonder dat het iets oplevert voor ons land, dan ben je hier niet welkom. De Amazone heeft geen behoefte aan status maar aan betrokken mensen.”

En over het geweld tegen activisten: “Een activist is net zo bang van intimidatie en geweld als ieder ander mens. Het verschil is dat een activist niet zal ophouden om voor de zaak te vechten, die niet verraadt. In die zin kunnen de echte activisten heel gemakkelijk worden onderscheiden van de namaaktivisten.”

Danilo Degra en Projeto Bioart namen recentelijk voor Rio+20 een videoclip van het nummer *Parábolas* op in het regenwoud. Wat verwacht hij van de conferentie? Hij geeft het antwoord dat ik de laatste weken steeds heb gehoord: “Meer betrokkenheid van onze regering, meer inzicht, meer steun voor onze onderzoekers. En dat het niet alleen maar een historische gebeurtenis wordt met een hoop beloften.” □

“De Amazone heeft geen behoefte aan status maar aan betrokken mensen” Danilo Degra

Anouk Voogt, 27 en Miriam Thijssen, 30
Samen anthi grafisch ontwerp, www.anthi.nl
Projecten: End of line, All you need is Oil, De Papieren Waarheid

Waarom anthi? “We zijn twee zelfstandig grafisch ontwerpers en werken samen onder de naam anthi. Hier werken we aan projecten waarbij we onze fascinaties, frustraties en meningen kwijt kunnen. We proberen duurzaam te werken, al is dat vaak kostbaar en bijt het soms met de vraag van de klant. We richten ons vooral op de inhoud: in beeld en tekst verhalen vertellen die mensen bewustmaken.”

Hoe ontstaat een idee? “*End of line*, een duurzaam object in opdracht van het Wereld Natuur Fonds, kwam voort uit onze verbazing over bijvangst en de onwetendheid van mensen. Je ziet in eerste instantie alleen de gekochte hanger en vishaak. Wanneer je die uit de verpakking haalt, hangt de bijvangst eraan. Het verrassende element viel in de smaak en zette mensen aan het denken. Het sieraad is gemaakt van restmaterialen, o.a. uit de ruimte waar het sieraad is gemaakt. Ook *De Papieren Waarheid*, een visuele weergave met infographics waarin duidelijk wordt hoe de aarde de overbevolking met natuurrampen bestrijdt, is gemaakt vanuit een verbazing over wat er met de wereld gebeurt.”

Drijfveer? “Het is fijn om iets te doen met de dingen die je om je heen en in de media tegenkomt. Wij proberen mensen op een aantrekkelijke, bijzondere manier te verbazen, waardoor er iets met ze gebeurt. Je moet mensen niet dwingen ergens naar te kijken of op een bepaalde manier te laten handelen. We proberen ons werk zo visueel aantrekkelijk mogelijk te maken waardoor mensen er positief tegenover staan en de boodschap willen aannemen.”

“Je moet mensen niet dwingen ergens naar te kijken”

Historisch optimisme

Je komt het zelden tegen. Een hobbessaans malthusiaans pessimistisch wereldbeeld gekoppeld aan een utopisch evolutionair optimisme. Toch is dat wat Paul Gilding in *Helden uit Noodzaak* tentoonspreidt. Volgens deze voormalig Greenpeace-directeur en duurzame ondernemer staan we door de klimaatverandering, bevolkingsgroei en het uitputten van de grondstoffen aan de rand van de afgrond. De milieuproblemen zijn dusdanig dat het niet meer gaat om het voortbestaan van de aarde – die redt zich wel – maar om het voortbestaan van de mensheid. We zijn de grenzen aan de groei voorbij en staan aan de vooravond van de 'Grote Verstoring' - Gilding houdt van grote gebaren en gebruikt graag hoofdletters. Verder gaan op de huidige weg van eindeloze economische groei is fysiek onmogelijk. Nu al gebruiken we 1,4 keer de aarde. Over 20 jaar zullen we vijf aardbollen nodig hebben. Fysiek onmogelijk, aldus Gilding. Dus of we het willen of niet. Leuk of niet leuk, de Grote Verstoring is onvermijdelijk. Een prettige vooruitzicht is dit niet. Het zal waarschijnlijk leiden tot miljoenen doden en een ernstige eruptie van onze maatschappijen. Maar... ja, er is een maar. Volgens Gilding leert de geschiedenis ons dat de mensheid in crisissituaties vrijwel altijd voor de verstandigste en meest logische oplossing kiest. Dat zullen we nu weer doen. Daarom zal de Grote Verstoring leiden tot de Grote Omwenteling. We zullen breken met het streven naar eindeloze materiële economische groei, de belangrijkste oorzaak van de huidige ellende. Er zal minder ongelijkheid zijn. En uiteraard zal de productie gebaseerd zijn op hergebruik van materialen en hernieuwbare energiebronnen. De transitie naar deze samenleving is volop aan de gang, zo laat Gilding zien. Zowel ondernemers als burgers brengen deze al in de praktijk, maar het is nog een onderstroom, die tenslotte dominant zal worden. Niet omdat iedereen dat wil, aldus Gilding, maar omdat de ecologische en economische crisis ons geen andere keus laten.

Hier haak ik toch af, voor zover ik dat al niet was door de vele zetfouten en Gildings pocherige manier van schrijven. Fijn dat Gilding zo optimistisch is, maar waarom zou de mensheid in deze crisissituatie de juiste aanpak kiezen? De mensheid kiest helemaal niks. Ze bestaat uit miljarden mensen met allemaal eigen wensen, verlangens én belangen. Die willen allemaal wat anders en niks garandeert dat we tenslotte niet met z'n allen vrolijk doorconsumerend ten onder gaan. Er zijn wel meer diersoorten uitgestorven. Daarom moeten we zorgen dat die onderstroom dominant wordt, maar een historisch-evolutionaire garantie daarop, die bestaat niet.

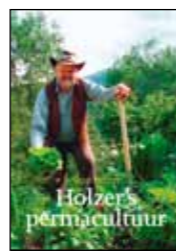

Freek Kallenberg
Paul Gilding, **Helden uit noodzaak**. Mauritsgroen*mgmc, 2012. ISBN 978-90-78171-13-5. 296 pag. Prijs: €25,00. Te koop via www.mgmc.nl

PUBLICATIES

Permacultuur

Een nieuwe basis voor een land- en tuinbouw van de toekomst, dat is wat Sepp Holzer's permacultuur te bieden heeft. Deze Oostenrijkse boer gooide alle op school geleerde landbouwkennis overboord en begon helemaal opnieuw. Daarbij alleen vertrouwend op zijn intuïtie en de harmonie van de

natuur. Het resultaat? Waar zijn burens het hoofd niet boven water hielden, creëerde Holzer een paradijs. Een praktijkgids voor moestuinen, boomgaarden en het boerenbedrijf.

Sepp Holzer, **Holzer permacultuur**. Jan van Arkel, 2012. ISBN 978-90-6224-517-8. 304 pag. Prijs: €19,95

Economie anders meten

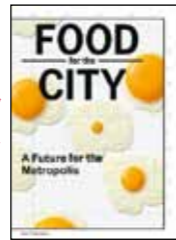
Als er meer bodemverontreiniging is die moet worden opgeruimd stijgt het Bruto Nationaal Product, als we meer energie verbruiken ook. Maar al het vrijwilligerswerk, de zorg voor mens en milieu is in de metingen van economische groei niet terug te vinden. Het BNP staat daarom al lange tijd onder druk als juiste indicator voor de welvaart en het welzijn van een land. Deze brochure bespreekt een aantal alternatieve indicatoren dat wel rekening houdt met duurzaamheid en solidariteit.

Platform DSE, **Beter meten van welvaart en welzijn**. 70 pag. €8,- (incl porto). Bestellen via vdv@globalalternatives.nl

Steden voeden

Hoe voorzien we steden van voedsel in 2050? *Food for the City* is een engelstalige uitgave van 13 visies daarop van over de wereld en door disciplines heen. Van architect tot activist, van boer tot biotechnoloog. Het boek bevat fotografie, statistieken en uitdagende kunstprojecten. Het is de afsluiting van het meerjarenprogramma over voedsel en de stad van het Haagse centrum voor kunst en architectuur Stroom. Zie ook een reportage in *Down to Earth* van februari 2012.

Food for the City, A future for the metropolis. NAI Publishers/Stroom Den Haag, ISBN 978-90-5662-854-3. 256 pag. €24,50

DOCUMENTAIRE

Kankerverwekkend militair kraanwater

Foto: Hope Hall

Jarenlang werd oud-marinier Jerry Ensminger erdoor gekweld: waarom stierf zijn dochter Janey op tienjarige leeftijd aan leukemie? *De documentaire Semper Fi - Always Faithful* toont hoe een nieuwsitem over vervuild kraanwater op de marinebasis waar zij is geboren hem op het spoor zet van een immense doofpotaffaire.

Nog steeds gebruikt Ensminger het motto van de marine: 'altijd trouw'. Ongetwijfeld met sarcastische ondertoon. "Ik leefde dat leven, ik ademde het, ik hield ervan", zegt hij in de film. Toch brengt hij een van de grootste Amerikaanse watervervuilingszaken aan het licht en ontbloot hij de totale rücksichtsloosheid van de marine, ook ten opzichte van zijn eigen mensen. Zijn persoonlijke deceptie wordt – gelukkig – niet al te breed uitgemeten. De makers kiezen voor een Erin Brokovich-achtige opbouw, waarin een gedreven Ensminger het met enkele medestrijders opneemt tegen een machtige en, naar blijkt, gewetenloze organisatie. Het doel van de slachtoffers is de één miljoen mensen die tussen 1957 en 1985 het vuile kraanwater hebben gebruikt te informeren en waarschuwen (hoe sneller kanker wordt ontdekt hoe groter de overlevingskansen) en de marine te dwingen om zieken gezondheidszorg en compensatie aan te bieden. Bij ieder nieuw gevonden feit wisselen euforie en afgrijzen bij Ensminger en consorten elkaar af. Bijvoorbeeld als blijkt dat de leiding pas na zeven jaar – onder druk van milieuanbtenaren – de waterleiding afsloot. Op een begraafplaats vlakbij de marinebasis met opvallend veel kort na de geboorte gestorven baby's zijn er eerst emoties, maar zien ze al snel aanknopingspunten voor hun zaak.

Die (beproefde) persoonlijke insteek werkt goed. Zoals bij een gesprek tussen Mike Partain, die lijdt aan de zeldzame mannelijke variant van borstkanker, en een epidemioloog. Deels vervult Partain de rol van interviewer, tegelijk deelden vele anderen zijn lot. Hij werd geboren op de marinebasis en verhuisde al na vier maanden. Naast de flesvoeding waren ook zijn badjes giftig, vertelt de epidemioloog. De in het drinkwater aanwezige vloeistof TCE veranderde door de warmte in gas en kwam via het babyvet direct in de bloedbaan. TCE is echter pas in 2011 officieel als kankerverwekkend erkend. Een belangrijk punt in de bewijsvoering tegen de marine. Met Partain en Ensminger is de kijker getuige van een bijeenkomst waar wordt bepaald of een ook in het marinebasiswater aanwezige giftige stof kankerverwekkend is voor mensen. Met name grote multinationals komen aan het woord. Wie vertegenwoordigt de burger?, verzucht Partain.

Wendy Koops

Semper Fi - Always Faithful, te koop of huur via iTunes.

DVD

Wolven en koraalriffen

Met zijn tweeduizend kilometer lengte is het Australische Groot Barrièrerif de grootste levende structuur ter wereld. *Great Barrier Reef* onderzoekt naast ondiepe koraaltuinen en afgronden ook de mangrovebossen en regenwouden waaruit het rif bestaat. Veel om je over te verwonderen: haaien die zich voortbewegen op land, papegaavissen die iedere avond hun eigen slaapzak spinnen of parelvissen die in de kont van een zeeekommer leven. *Expedition Wolf* zoomt in op de wolf die in Amerika en Europa steeds vaker opduikt, ook in verstedelijkt gebied. De makers vragen zich af: is de opmars van deze magnifieke beesten positief of moeten we ons bedreigd voelen?

Great Barrier Reef / Expedition Wolf, nu verkrijgbaar op dvd en Blu-ray

Kans maken op een dvd van de BBC Earth? Mail naar redactie@downtoearth-magazine.nl of schrijf de redactie op postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Ovw 'Great Barrier Reef' of 'Expedition Wolf' plus uw naam en adres.

DVD

Boer Jansen

Heldere korte animatiefilm waarin de kopzorgen van de oer-Hollandse Boer Jansen de problematiek van de grootschalige landbouw samenvat. De in harmonie met zijn beesten levende boer raakt door dalende opbrengsten verstrikt in de cyclus van meer produceren tegen lagere prijzen. Hij gebruikt steeds meer van de vreemde middelen die hem worden aangeboden, met rampzalige gevolgen. Op dvd met drie eerdere animatiefilms van regisseur Arjan Wildschut. **Boer Jansen, verkrijgbaar via animationwebshop.nl**

TELEVISIE

Madagascar

Wespen die kikkervisjes uit bomen pikken, ondersteboven zwemmende vissen, de kleinste kameleon ter wereld en natuurlijk de alleen daar voorkomende aap, de lemuur. Sinds *Madagaskar*, het oudste eiland van de wereld, zeventig miljoen jaar geleden afbrak van Afrika en India zijn er volledig nieuwe dieren- en plantensoorten ontstaan. Maar liefst tachtig procent is uniek. Naast regenwoud aan de oostkant toont deze driedelige BBC Earth-serie woestijnachtig gebied in het westen en zuiden. De flora en fauna zijn hier zo mogelijk nog vreemder.

Madagascar, 3 t/m 17 juli om 20.15 uur op Nederland 2 bij de NTR

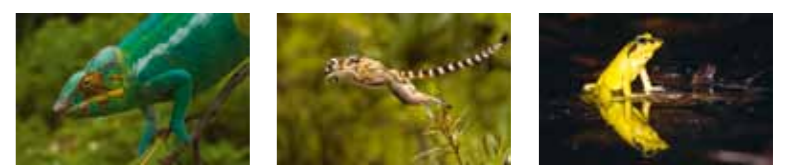

Foto links: Barrie Britton
Foto's rechts: Jonathan Linus Fieley

Duurzaamheid op de filmset

Belangrijkste drijfveer achter de allereerste Green Film Making Competition ter wereld is het vergroenen van de Nederlandse film-industrie. Trent, producent van de winnende film *Leven*, draagt zijn steentje bij. Met de Universiteit Leiden werkt hij aan een meet-systeem om de duurzaamheid van filmproducties vast te stellen.

Het ooit als blog begonnen Strawberry Earth wist voor de winnaar van de Green Film Making Competition 20.000 euro los te peuteren bij het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie: meer dan iedere andere Nederlandse filmprijs. Van de zestig filmplannen bleven zes finalisten over, die afgelopen jaar in workshops kennis maakten met duurzame filmpraktijken uit de VS en Engeland.

Producent Trent van NFI Productions deed mee met twee filmprojecten, waaronder de ontroerende winnaar: *Leven*. Trent: "Belangrijke eerste stap is je crew mee laten denken. Bij sommigen is er scepsis, anderen blijken er zelf al lang mee bezig te zijn. Dat vooral veel valt te winnen met zorgvuldig scouten naar geschikte locaties neemt Trent zeker mee naar volgende projecten. "Je wilt zo weinig mogelijk kilometers maken, maar ook weinig aan het interieur hoeven veranderen en liefst zonder licht kunnen werken. Daardoor gaat het draaien enorm snel; je hebt veel

minder opstarttijd nodig. Als je zorgt dat locaties dicht bij elkaar zitten, kun je veel scènes op één dag schieten." Niet dat er geen lastige afwegingen zijn. "Voor *Leven* wilden we met een Amsterdamse crew op Amsterdamse locaties werken, zodat zo veel mogelijk met de fiets kon. Dat is een leuke gedachte, maar voor één locatie was de beste optie toch in IJpendam. Dan ga je alternatieven voor het vervoer bedenken, zoals elektrische auto's. Dat was geen succes; er waren geen snellaadpunten in de buurt. Daarna ben ik overgegaan op groen gas. Dat is duurder, maar ik ga zeker onderzoeken of dat, bijvoorbeeld door sponsoring, goedkoper kan."

Trent gelooft dat er nog veel verbetering mogelijk is. Ook in het huidige meetsysteem om de duurzaamheid te bepalen; het afval wordt bijvoorbeeld niet meegenomen. In de herfst gaat hij met een studiegroep van de Universiteit Leiden een meetsysteem en een keurmerk ontwikkelen. "Helemaal mooi als het Filmfonds op basis van die criteria groene bonussen zou verstrekken." Van het prijzengeld ontwikkelt hij een mooie nieuwe speelfilm met de schrijver en regisseur van *Leven*. Hoe duurzaam. **Wendy Koops**

ADVERTENTIES

De Postcode Loterij helpt!

Milieudefensie is al sinds 1996 partner van de Nationale Postcode Loterij, de grootste goede doelen loterij van Nederland. Met steun van de deelnemers van de Postcode Loterij zet Milieudefensie zich o.a. in voor een duurzame veehouderij, voor behoud van de bossen en voor schone lucht in Nederland.

Voor € 10,75 per lot speelt u al mee. Meld u aan via 0900-300 1500 (10 cpm) of ga naar www.postcodeloterij.nl Hartelijk dank voor uw deelname.

Kraaybeekerhof
a c a d e m i e

Zomer

Start deze pittige zomer met kruiden of maak plannen voor een inspirerende opleiding vanaf september

Zomer(vakantie)week Kruiden
Een midweek waarin je kruiden intensief leert kennen en toepassen
Start 16 juli

Natuurvoedingskundige
Leer alles over het inzetten van natuurvoeding bij ziekten van deze tijd
Driejarige opleiding in deeltijd
Start 21 september

Natuur- en tuintherapeut
Pas de natuur toe en spreek zo het zelfhelend vermogen van mensen aan
Tweejarige opleiding in deeltijd
Start 25 september

Bezoek ook onze landgoeddagen met workshops over ons aanbod op 23 juni en 1 september

Meer weten? Kijk op www.kraaybeekerhof.nl of bel ons op telefoonnummer 0343-512925

Tuinboonsalade van Alma

Moestuinboeken waarin ook wordt gekookt: was het eerst een originele combinatie, de laatste paar jaar verschijnen ze aan de lopende band. Lange tijd stond de *Kok en de Tuinman* van Amanda Hesser alleen op de planken, inmiddels beginnen we bij het zien van weer een boek met vrolijk koken uit de moestuinoverdaad op de cover, bijna te gapen.

Hoe moeten we die mode sociologisch duiden? Is er een verlangen naar leven van het land? Het zou interessant zijn om te weten of met de groeiende populariteit van die zelf-je-groenten-verbouwen-en-klaarmaken-boeken er ook daadwerkelijk meer eetbare kilo's van huis, tuin en balkon komen. Volgens de cynicus is het marginaal gefröbel van pseudo-romantische Libelle- en Margrietvrouwtjes die in hun dure landlevenlaarzen op de high tea lyrisch zitten op te scheppen over anderhalve aardbei die ze hebben grootgebracht.

Maar zo kijken we niet, integendeel: elke zelfgekweekte anderhalve aardbei is er meer dan één. En wie het zelf ook doet, weet dat het belang van de ervaren dankbaarheid, teleurstelling, schoonheid, vieze vermoeide handen, smaak, seizoensritmes, niet in kilo's is uit te drukken. Iedereen die een rijtje aardbeien, pol bieslook of courgetteplant kweekt is een maatschappelijk waardevolle kennis- en ervaringsbron voor fatsoenlijke voedselomgang.

Dus kom maar op met die moestuinkookboeken waarbij een van de nieuwste extra aandacht verdient: Alma Huiskens en Doortje Stellwagens *Met mest en vork*. Behalve een moestuin- en kookboek is het een foto-, lees-, blader-, kijk- en leerboek. Bovendien overstijgt het de oppervlakkigheid van veel groenkookboeken door de bijlagen over ecologische theorie, biologisch-dynamische landbouw en permacultuur. Inclusief aandacht voor de pioniers van die bewegingen, zoals de terechte – maar geen idolate – eer voor Rudolf Steiner, toch de grondlegger van de biologische landbouw. Hier een zomerrecept van Alma.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Lekker landschap* en *Ik eet dus ik ben*.

Benodigdheden

- * 600 gram gedopte tuinbonen
- * bonenkruid
- * 1 eetlepel rode wijnazijn
- * 3 eetlepel olijf- of zonnebloemolie
- * peper
- * zout
- * uitje
- * bieslook
- * mosterdblad (of iets dergelijks als raapsteeltjes, tuinkers, rucola)
- * 4 ronde verse geitenkaasjes

Kook de tuinbonen met weinig water en wat bonenkruid beetgaar (hoe jonger hoe korter de kooktijd) en giet ze af. Klop van olie, azijn, peper en zout een vinaigrette, schep dat samen met het zeer fijn gesnipperde uitje door de bonen en laat een half uur staan. Hak bieslook, het resterende bonenkruid en het mosterdblad (of iets dergelijks) heel fijn, meng de kruiden en wentel de geitenkaasjes erdoor. Leg de kaasjes op de bonen en serveer bijvoorbeeld met stevig brood.

SuperWijzer

De huidige wirwar van keurmerken op producten doet soms duizelen. Hoe staat het met het dierenwelzijn? En zorgt de productie voor klimaatverandering of milieuvervuiling? SuperWijzer is een gratis app van Varkens in Nood en Greenpeace om een verantwoorde keuze te maken in de supermarkt. Door met een smartphone de barcode te scannen wordt direct zichtbaar hoe een bepaald product scoort in de categorieën dierenwelzijn, milieu, klimaat en schadelijke stoffen.

Voordeel: Ook op internet zijn de scores te bekijken. De scores zijn gebaseerd op speciaal voor SuperWijzer uitgevoerde studies. Zo is de impact op milieu en klimaat berekend door onderzoeksbureau CE Delft.
Nadeel: Hoewel de SuperWijzer zo'n 15 duizend producten bevat, gaat het alleen om producten met vlees, ei en zuivel en vleesvervangers.

Bloemen van het seizoen

Bloemen hebben een natuurlijk imago, maar voor het telen en transporteren zijn fossiele brandstoffen nodig. Daarnaast wordt het milieu belast door bestrijdingsmiddelen, meststoffen en water tijdens de teelt. Milieu Centraal heeft de acht meest verkochte bloemen in Nederland vergeleken op milieubelasting, om zo per seizoen de meest milieuvriendelijke bloemen aan te kunnen prijzen: www.milieucentraal.nl/bloemen.

Voordeel: Door in ieder seizoen te letten op de teeltwijze (kas of volle grond) en het transport (Nederland of buitenland) kan de milieudruk van bloemen enorm omlaag.

Nadeel: Een bosje bloemen wordt ineens een stuk minder fleurig als het de minst milieuvriendelijke keus van de maand blijkt te zijn.

Doe het zelf

Van de regen...

Het weer. Laten we het daar eens over hebben. In ons land valt jaarlijks tussen de 700 en 900 millimeter regen per vierkante meter. Er gaan hele periodes voorbij zonder nattigheid. Maar soms lijkt het of je nooit meer onder die paraplu of regencapje vandaan komt. Vervelend? Ach, het is maar water. En daar gebruiken we dagelijks heel wat van: ruim 120 liter schoon drinkwater per persoon! Een flink deel daarvan kun je prima vervangen door regenwater. Dat is namelijk uitermate geschikt om de planten water te geven (binnen en buiten), fietsen en auto's mee te wassen, ramen te lappen en meer van dat soort huishoudelijke taken. Dat scheelt heel wat liters duur betaald leidingwater en is nog hartstikke duurzaam ook.

Dus, hup, allemaal zo'n gezellige ouderwetse regenton in de tuin. Kost niet veel en is goed voor een paar honderd liter gratis water. Ben je niet zo van de oudhollandse oplossingen? Geen nood. Er zijn allerlei alternatieven. De Raindrop van Bas van der Veer (www.basvanderveer.nl) bijvoorbeeld. Dit opvangreservoir, dat je tussen de regenpijp monteert, misstaat niet in een beetje

designtuin. In de grote Raindrop past 80 liter, waarvan 5 liter in de ingebouwde gieter. Voor balkonnetjes en postzegel-tuinen is er een minivariant.

Wil je meer doen met regenwater, zoals de wc doorspoelen en de wasmachine erop laten draaien, dan heb je een wat ingenieuzer regenwatersysteem nodig. Eentje dat niet alleen regenwater voor je opvangt, maar het ook filtert en naar de plekken in huis pompt waar je het nodig hebt. Dat vergt een wat grotere investering, zowel van tijd als geld. Maar eenmaal geïnstalleerd vervang je tot wel de helft van je drinkwatergebruik door regenwater. Zonder enige moeite. Tel uit je winst.

Op www.regenwater.nl staan allerhande regenwater-producten bij elkaar; van regenton tot het meest uitgebreide systeem. Er zijn wel wat regels, en in sommige gemeentes ook subsidies, voor het gebruik van regenwater. En regenwater is nooit – zelfs niet driedubbel gezuiverd – geschikt voor bad, douche, tanden poetsen en de vaatwasser. Laat staan om te drinken.

Nienke Oosterbaan – is auteur van *Fred & Wilma in de Vinexwijk* en geeft ons elk nummer een leuke tip om zelfvoorzienend te leven.

Krijg de Kleertjes

Als ouder heb je steeds heel veel te kleine kleertjes en speelgoed in huis. Vaak kun je ze weggeven, maar niet altijd. Cerian van Gestel, moeder van twee kleine kinderen, vond het vreemd dat er geen makkelijke manier is om met deze spullen anderen blij te maken. Ze richtte samen met drie andere moeders de website www.krijgdekleertjes.nl op waarmee ouders online kinderspullen (kleding en speelgoed) kunnen ruilen.

Voordeel: Een duurzaam initiatief en goed voor de portemonnee. Bovendien zetten de initiatiefnemers zich vrijwillig in.

Nadeel: Ruilen kan op dit moment nog niet via de site. Om de techniek in te bouwen is 6 duizend euro nodig. Daarom zijn de initiatiefnemers eerst een crowdfunding campagne gestart. Wie doneert krijgt in ruil daarvoor cadeaubonnen. Als het niet lukt, komt je geld terug.

VeggieChallenge

Vier jonge meiden dagen Nederland uit om in de maand juni of juli meer plantaardige en minder dierlijke producten te eten: de VeggieChallenge. "Als heel Nederland één dag per week geen vlees eet, dan zou dat qua vermindering van broeikasgasuitstoot overeenkomen met één miljoen auto's van de weg halen", aldus de initiatiefnemers. Mensen die mee willen doen kunnen zich inschrijven via www.veggiechallenge.nl

Voordeel: Veel mensen willen duurzamer eten, maar weten niet goed waar te beginnen. Het VeggieChallenge team ondersteunt met raad en daad, recepten, kooktips, kortingen en prijzen.

Nadeel: Eigenlijk zou dit langer dan een maand mogen duren.

Lokaal eten duurzamer?

Locavoren. Eén keer in de zoveel tijd zie en hoor je de term weer voorbij komen. Het zijn mensen die alleen groenten, fruit, zuivel en vlees eten die uit de buurt komen, want dat is beter voor het milieu (reductie van broeikasgasuitstoot) en voor de gezondheid (verser, dus vitaminerijker). Strenge locavoren eten alleen voedsel dat van binnen een straal van 200 kilometer komt. Het is een beetje als dit: Kies je voor een appel uit de Betuwe die, laten we zeggen zo'n 100 kilometer heeft afgelegd, of kies je voor een appel uit Nieuw-Zeeland die, zeg zo'n 20 duizend kilometer onderweg is geweest en dus voor een hoop vervuילend transport heeft gezorgd?

Stel je het zo, dan is de keus makkelijk gemaakt. Geen twijfel. Maar op de website 360magazine.nl, 'het beste uit de internationale pers', is een filmpje te zien waarin de Amerikaanse journalist en freakonom Stephen J. Dubner zich afvraagt of lokaal eten inderdaad duurzamer is. Uit eerder onderzoek van de Amerikaanse Universiteit Carnegie Mellon naar de milieupact van lokale voedselconsumptie, blijkt namelijk dat voedselkilometers slechts een klein deel uitmaken van de milieuvervuiling die door voedselconsumptie wordt veroorzaakt. 83 procent van de vervuiling in de Verenigde Staten wordt veroorzaakt door de productie van voedsel en niet door het transport. Het onderzoek richt zich weliswaar specifiek op Amerika, maar de conclusies zijn internationaal toepasbaar. Kleinere boerderijen zijn vaak minder energie-efficiënt dan grote en een kleine boer die zijn groenten naar een boerenmarkt transporteert zal meer brandstof per kilo gebruiken.

Bovendien is het in de praktijk vaak lastig om het aantal voedselkilometers te achterhalen van de producten die je koopt. Tenzij je zelf boodschappen doet bij de boerderijen in de buurt natuurlijk, maar dan wel op de fiets alsjeblieft, want met de auto kost dat al snel veel meer energie per product dan boodschappen doen in de lokale supermarkt. Milieu Centraal geeft bovendien aan dat wat je van dichtbij haalt, niet altijd per se beter voor het milieu is. Voor een tomaat uit zonnig Spanje is minder energie nodig dan voor een tomaat uit de Nederlandse kas.

Lokaal consumeren vermindert logischerwijs de afstand die voedsel moet reizen, maar heeft veel minder positieve impact op het milieu dan het veranderen van je eetpatroon. Vee, en bij uitstek koeien, zorgt voor een enorme uitstoot van schadelijke gassen. De wereldwijde veeteelt is vervuilender dan de transportsector. Feit blijft dus dat het minder eten van (rood)vlees en zuivel de effectiefste manier is om al etend bij te dragen aan een beter milieu.

Ronella Bleijenburg

Oproepen en Agenda

Actieteam zoekt nieuwe leden Het actieteam van Milieudefensie is op zoek naar enthousiaste mensen voor het 'stoutere' werk. Ben jij bereid om mee te doen aan een blokkade of een bezetting? Of kan je met een spandoek van een kantoorflat abseilen? Dan zoeken we jou! Meer weten? Neem contact op met onze actiecoördinator Varpu Sairinen: varpu.sairinen@milieudefensie.nl

Actiekaarten Shell Nigeria Kun je je de oliëramp van BP in de Golf van Mexico nog herinneren? In Nigeria is zeker twee keer meer olie gelekt. Hoe erg moet het leven in Nigeria worden voor de wereld zich dit aantrekt en Shell stopt met vervuilen en gaat schoonmaken? Jij kan helpen! Bestel een gratis pakketje actiekaarten en verspreid ze in jouw woonplaats. Bestellen via doe.mee@milieudefensie.nl Meer info: www.worsethanbad.org

In beweging voor schone lucht De lucht in Nederland is vies en schadelijk voor onze

gezondheid. De komende jaren werken wij samen met zoveel mogelijk mensen voor schone lucht. We richten groepen op die lokaal voor maatregelen pleiten. Met deze groepen gaan we dit najaar de luchtkwaliteit meten. Wil jij actief worden in zo'n groep? Meld je aan via schonelucht@milieudefensie.nl

Food@Farm in Utrecht Utrechtse studenten doen op 17 juni mee met het project Food@Farm! De studenten krijgen een workshop duurzaam koken van van Pètrix van 's Peer catering én ze gaan op bezoek bij een boerderij in de buurt. Deze workshop is in samenwerking met de studievereniging Storm uit Utrecht! Wil jij ook met jouw vereniging mee doen aan het project Food@Farm? Mail naar: info@jma.org

Zomerkamp YFoEE Elk jaar organiseert Young Friends of the Earth Europe (YFoEE) een zomerkamp waarbij zo'n vijftig jongeren uit heel Europa bij elkaar komen. Dit jaar van 14 tot 19 augustus in het

zonnige Orense in Zuid Spanje. Op het kamp krijgen de jongeren verschillende trainingen en workshops over onderwerpen uiteenlopend van het voorzitten van vergaderingen tot het uitstippelen van een strategie voor een campagne. Zoals elk jaar gaan er ook JMA'ers heen! Wil je meer weten? Stuur een mail naar: info@jma.org

Petitie tegen Europees landbeslag Europa gebruikt een landoppervlak dat anderhalf keer zo groot is als ons continent. 60 procent daarvan ligt buiten Europa. Dit heeft vooral buiten de Europese Unie verwoestende effecten. Friends of the Earth Europe is een e-mailactie gestart met een oproep aan de Eurocommissaris om het wereldwijde landgebruik van de EU te meten en te reduceren. Doe mee en teken de

petitie op: milieudefensie.nl/biomassa/nieuws/landgrabbing

Landbouwactiekamp 2012 Wil je meer weten over de strijd tegen gentech en de door grote bedrijven gedomineerde

industriële landbouw? Wil je in actie komen tegen de vleesindustrie en de veevoer-importen? Maar ben je ook geïnteresseerd in zelf je eigen voedsel verbouwen op een duurzame, klimaatneutrale, autonome en sociale manier? Wil je meer weten over directe, lokale samenwerkingen tussen boeren en consumenten? Ben je niet bang om tijdens een workshop zelf vieze handen te krijgen? Kom dan van 5 t/m 10 juli naar het Landbouwactiekamp. Locatie en programma worden nog bekend gemaakt. Meedoen? Mail naar landbouwactiekamp@aseed.net. Meer informatie op www.landbouwactiekamp.net

Word EKO-teller in jouw supermarkt!

Ook dit jaar organiseert Milieudefensie de EKO-tellingen. Doel is een groter assortiment biologische en eerlijke producten in jouw supermarkt. Help mee door in je eigen supermarkt te tellen. Geef je op via www.ekotellingen.nl

Doe mee!

Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Colofon

Down to earth
Nummer 2, april 2012

Down to earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie en verschijnt zes maal per jaar. Het blad wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt weer van de Vereniging Milieudefensie. Wie kopij wil inzenden, wordt verzocht vooraf contact op te nemen met de redactie. Overname van artikelen is mogelijk na overleg met de redactie.

Servicelijn (voor abonnementen, administratie en vragen): 020 626 26 20

Redactieadres
Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
T: 020 550 73 74
F: 020 550 73 10
E: redactie@downtoearth-magazine.nl
www.downtoearth-magazine.nl

Redactieraad: Victor van den Belt, Kees van den Bosch, John Verhoeven
Redactie: Freek Kallenberg, Annemarie Opmeer (hoofd)
Druk: Senefelder Misset, Doetinchem

Dit tijdschrift is gedrukt op Reviva Print (100% kringloop)

Abonnement
Minimaal €34,- per jaar. U bent dan tevens lid van Milieudefensie. Opzeggingen alleen schriftelijk via de Milieudefensie Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Opzeggen kan tot 1 november voor de eerste helft van het kalenderjaar en tot 1 mei voor de tweede helft van het kalenderjaar.

Advertenties
Tarieven en opgave via Adviesbureau Cadex, Tuin 12, 4307 Oosterland (Zld).
T: 0111 64 33 07. F: 0111 64 40 84.
E: info@cadex.nl

ISSN: 2211-0712

ADVERTENTIE

Milieudefensie steunen via uw testament?

Samen met onze leden en donateurs werken wij aan een schone, leefbare en rechtvaardige wereld. U steunt ons misschien al. Daar zijn we u heel dankbaar voor!

U kunt ons blijven steunen door Milieudefensie op te nemen in uw testament. Een bijzondere manier om iets moois na te laten. Ook hoeft er over het deel dat u aan Milieudefensie schenkt, geen belasting betaald te worden.

We begrijpen dat u goed over uw testament wilt nadenken en daar rustig de tijd voor wilt nemen. Denkt u aan het opnemen van een goed doel of meerdere goede doelen in uw testament? Neem dan vrijblijvend contact met ons op:

- stuur mij de brochure
- bel mij voor een adviesgesprek
- kom bij mij langs om rustig te kunnen praten over de mogelijkheden (wij bellen u om een afspraak te maken)

naam: M/v

adres:

pc en woonplaats:

telefoonnummer:

ik wil het liefst gebeld worden om: uur

Of bel of mail ons: 020 6262 620 service@milieudefensie.nl

Stuur deze bon op naar:
Milieudefensie, t.a.v. Hanneke Snuverink,
Antwoordnummer 8391, 1000 RA Amsterdam

5468

Milieudefensie. Een wereld te winnen.

Henk Groenendaal

Service | Varia

Slobbe

SNEL

We hadden ruim honderd jongens en meiden uitgenodigd om bomen te planten. 16 tot 18 jaar.

"Als je maar weet waar je aan begint", werd mij hoofdschuddend toegefluiserd. "Op die leeftijd zegt natuur ze niets."

De scepsis onder de deskundigen werd groter toen ze de boompjes zagen. Het waren er veel (enkele duizenden) en ze waren klein (amper een halve meter hoog). Vrijwel iedereen voorzag problemen. "Besef je wel dat de jongeren al lang volwassen zijn voordat die boompjes bomen zijn?"

De eerste jaren zou er weinig bos te zien zijn. Dunne, onooglijke takjes met iele blaadjes die nauwelijks opvielen in de eindeloze niksigheid. "Je kunt pubers niet vragen tien jaar lang geduld te hebben. Die leven van dag tot dag. Vandaag bestellen, morgen aan de deur. Snel. Tempo. Geen gezeur."

Het deed me denken aan één van de stripverhalen van Asterix en Obelix, waarin de druide eikels in de toverdrank gedoopt had. Toen Asterix een eikel op de grond gooide, schoot er meteen een volwassen boom uit. Asterix was vol ontzag. Obelix niet. "Hoezo?", zei hij. "Heb jij dan ooit een boom op een andere manier zien groeien?"

Maar zelfs met alle door het kabinet Rutte-Verhagen gestimuleerde innovatiekracht is geen bedrijf er in geslaagd zo'n wonderdrank voor bomen te ontwikkelen.

Natuur heeft zo zijn eigen ritme, wat de moderne consument daar ook van vindt. En het duurt nu eenmaal even voor een bos als bos beleefbaar is.

Onderwijl kwamen de jongeren er aan. Er klonk gelach, geklets, gejoel. Fietsen werden neergesmeten of tegen elkaar aan gezet. "Zijn dat de boompjes?", vroeg één van de meiden, met een meewarige blik op het rijtje sprietjes die voor haar in de berm waren klaargezet. Er verzamelde zich een groep vrienden en vriendinnen om haar heen. "Hoe lang duurt het voor het een echt bos is?"

Ik aarzelde. "Dat kan wel even duren," zei ik. "Dat gaat zomaar niet." "Hoelang dan?"

"Nou, voor het echt een goed bos is... ik denk... zo'n... zeventuizend jaar."

Verbazing alom. "Zolang?"

"Ja, dat snappen jullie vast wel. Ze moeten flink groeien voor je metersdikke eiken hebt. Als reuzen in het woud. En dan de wilde dieren, sluipend in de schaduwen van het kreupelhout. En kruiden en mossen en paddenstoelen en bosplanten en zo. Daar gaan flink wat jaren overheen."

"Zeventuizend jaar?"

Van alle kanten klonken enthousiaste kreten.

"Wauw!" "Stoer!"

Snel gingen ze planten.

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Illustratie: Renée Gubbels

ADVERTENTIE

ZORG VOOR MEER DUURZAME ENERGIE
WORD LID VAN DE WINDVOGEL

PROFITEER NU VAN 15% KORTING
OP AANKOOP VAN ZONNEPANELEN
MEER INFORMATIE OP WWW.WINDVOGEL.NL

Adverteren in Down to Earth?

ADVIESBURO
CADEX

0111 643307 | info@cadex.nl | www.cadex.nl

Schoonheid

Dit beeld komt uit een serie prachtige foto's van de olieramp in de Golf van Mexico. Ze zijn genomen door Daniel Beltrá, twee jaar terug, want zo lang is het geleden dat het fout ging met de Deepwater Horizon, het boorplatform van BP. In de tussentijd is president Obama bezig driekwart van de potentiële offshore olie- en gasreserves open te stellen voor exploitatie. Volgens sommige enthousiaste onderzoekers herstellen de visserijen snel, maar zorgelijke berichten doen de ronde, over vangsten vol krabben en garnalen zonder ogen, krabben met zachte schilden of zonder scharen, en stervende dolfijnen. Ook moet BP nog steeds de compensatie betalen aan de getroffen mensen, zo'n 7,8 miljard dollar. Het is nog niet duidelijk waar al dat geld vandaan moet komen. Zie de foto's van Daniel Beltrá op [Treehugger.com](http://treehugger.com): <http://bit.ly/JxAVCD>

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: Daniel Beltrá

Groene kerosine? ik vlieg er niet in

Vraag Lufthansa
te stoppen met biobrandstof

Teken de bijgesloten actiekaart!

